ÑAPA

Weekendbijlage
van dagblad Amigoe

zaterdag 15 november 2014

Met passie worstelen voor gifvrij groente en fruit

Pagina 14 & 15

Inhoud

Voorpagina 1

Inhoud 2

Uitgelicht 3

Gezondheid 4

Eten & drinken 5

Literatuur 7,8,9

Met honger naar school 10 & 11

Business 14 t/m 18

Puzzels 19

Bestemming Curaçao 20

Foto van de week.

Curaçao heeft zeker niet te klagen over schitterende wolkenpartijen waarvan uitgelezen sfeerbeelden gemaakt kunnen worden, zo ook van deze prachtige hemel. Joanne Campbell-Bromet aarzelde geen moment en dacht: 'Wellicht is dit wel een mooie kiek voor de Ñapa.' Het zij zo.

Heeft u een mooie foto? Stuur hem dan naar napa@amigoe.com

Colofon

BLADMANAGER Linda van Eekeres
email: napa@amigoe.com
telefoon: 7672000

EINDREDACTEUR Hans Vaders

VORMGEVING Wendela Ataliede, Linda van Eekeres, Oscar Vanegas

Voorpaginafoto: Ken Wong

Aan deze Ñapa werkten mee:

Marja Berk, Judice Ledeboer, Evert Bongers, Roxanne Martha, Monique Casimiri, Marcel Truyens, Nicole Duyvelshoff, May Voges, Hans de Haan, Mineke de Vries, Fred de Haas, Miriam de Windt, Brede Kristensen, Ken Wong

Thuis.

Cursus Papiaments

Monique Casimiri

Wij zouden een cursus Papiaments gaan volgen. Na lang zoeken vonden we iets. Nog niet naast de deur, maar dichterbij dan de gemiddelde 120 kilometer die we anders hadden moeten afleggen. Het tijdstip was niet ideaal. De cursus is van zes tot acht op de maandagavond. Spitsuur in een gezin met kinderen. Daar komt bij dat op die tijd ook de hockeytraining van zoonlief is. Gelukkig bood grote zus een helpende hand door aan te bieden de hockeytraining en de maaltijd erna voor haar rekening te nemen. Met werk was het nog een beetje schipperen, want we moesten beiden toch wel veel eerder weg dan normaal.
Ik had nog mijn twijfels of deze cursus voor mij op maat zou zijn, maar zo verzekerde de vriendelijke mevrouw van de administratie mij, dat was hij zeker. En anders kon de leraar hem wel iets aanpassen voor mij.
Vol vertrouwen vertrok ik deze week alleen richting Arnhem. Manlief zat nog met rugklachten thuis en zal volgende week aansluiten. Bij binnenkomst begroette ik de leraar vriendelijk met een bon nochi. Hij keek verrast op, alsook mijn medecursisten. Hij begroette mij spontaan terug in het Papiaments, mijn medecursisten keken vragend en vroegen zich waarschijnlijk af waar wij het over hadden. En op dat moment had ik het al moeten weten, maar nee, ik ging zitten en wachtte geduldig op wat ging volgen.
En toen begon het, de leraar vertelde mij dat hij uit Aruba kwam. Tja, mmmmm..., als Curaçaose reageerde ik acuut met een holò. En hij ook. We konden er beiden smakelijk om lachen. De toon was gezet. Het beetje kibbelen tussen Arubanen en Curacoënaars hoort erbij als je van de eilanden komt, legden we uit aan de andere cursisten. Het zegt niets over de personen. Wat volgde was een start van het Papiaments. En ik zat daar maar. Te luisteren naar allemaal woorden die ik al ken, naar mijn medecursisten die met de grootste moeite hun uiterste best deden om de beginselen onder de knie te krijgen. En toch ook af en toe de leraar verbeteren als hij een foutje maakte.
Gelukkig werd ook het verloop van de tien weken durende cursus uiteen gezet. Aan het eind zouden wij het volgende moeten kunnen: onszelf voorstellen, kunnen tellen, iets bestellen in een restaurant en de weg vragen. Allemaal dingen die ik allang kan en die ik dus niet hoef te leren. Ik wilde het echt nog wel een kans geven, maar toen mijn cursusbuurvrouw trots vertelde dat ze op Bonaire in de knoek zou gaan wonen, was ik klaar. Ik heb mijn leraar vriendelijk bedankt voor de vermakelijke avond, maar ik moet op zoek naar een cursus op maat. Eentje waar ik iets leer en niet één waar ik anderen iets kan leren.

Uitgelicht.

Corks & Forks

Landhuis Brakkeput Mei Mei en Licores Maduro hielden afgelopen zaterdag het eet- en drinkfestijn Corks & Forks. Het landhuis en de terrassen er omheen stonden in het teken van zeven wijngebieden met bijpassende kleine gerechten. Ook was er een gedeelte met verschillende bubbelwijnen, een mobiele dessert-trolley en een 'blinde' wijnproeverij. Dit alles onder de welluidende klanken van Michael Anthony op saxofoon en Gino Coelho.

Foto's: **Ken Wong**

Medisch.

Fibromyalgie, een onbegrepen ziekte

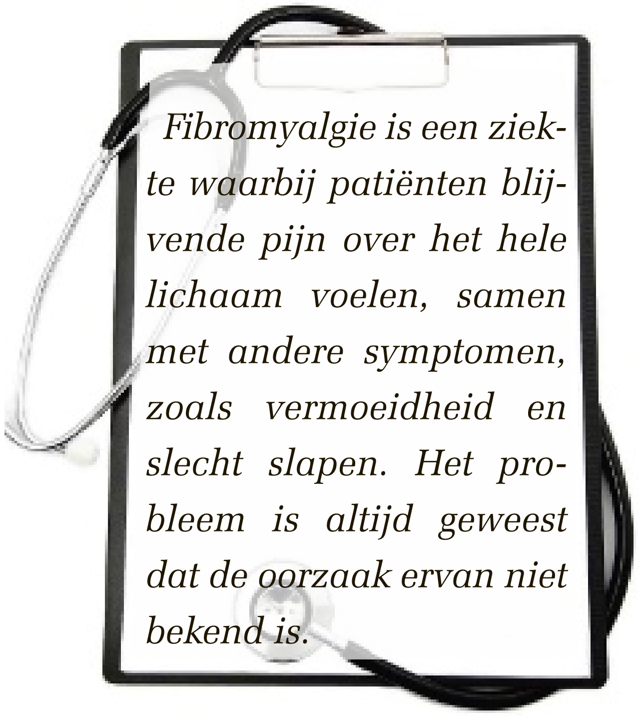

Tekst: **Hans de Haan**

Deze ziekte is voor het eerst wetenschappelijk beschreven in een reumatologisch tijdschrift in de VS in 1990. De symptomen ervan zijn dermate verschillend en wisselend, dat sommige experts op dit gebied zich lang hebben afgevraagd of dit wel als een afzonderlijke ziekte kan worden beschouwd. Het onderwerp is daardoor in de medische wereld jarenlang controversieel geweest. In de alternatieve geneeskunde heeft deze diagnose daarentegen furore gemaakt.

Dank zij een uitgebreid overzichtsartikel van de hoogleraar in de reumatologie, Anisur Rahman en twee Engelse wetenschappers in de British Medical Journal van 24-02-2014, werd uitvoerige en betrouwbare informatie verkregen over de huidige stand van zaken van deze ziekte. Er kan nu eindelijk worden gesteld dat fibromyalgie in de geneeskunde een erkende ziekte is die medische aandacht verdient.

Symptomen en diagnose

Zo langzamerhand hebben de meeste huisartsen, pijnspecialisten en reumatologen wel ervaring met patiënten die klagen over chronische pijn over het hele lichaam met talrijke, gevoelige plekken op de spieren en het bindweefsel ('tender points'). In Nederland spreekt men daarom ook wel over 'weke delen reuma'. Deze pijn staat nooit op zichzelf, maar uit zich altijd in combinatie met andere klachten, zoals slaapstoornissen, vermoeidheid, hoofdpijn, depressie, angsten en/of concentratie- en geheugenstoornissen. Het is inmiddels wel duidelijk geworden dat deze klachten niet ingebeeld zijn maar echt en dat medische aandacht hiervoor terecht is.
In 1990 heeft het American College of Rheumatology (ACR) een lijst met criteria opgesteld op grond waarvan men de diagnose fibromyalgie kan stellen. Als een patiënt bij 11 van de 18 bekende 'tender points' pijn ondervindt bij aanraking, wordt die diagnose bevestigd. Achteraf was men niet gelukkig met deze methode, want 'tender points' zijn niet goed te standaardiseren en ook gezonde mensen kunnen deze hebben. In 2010 heeft het ACR daarom een nieuwe methode ontwikkeld met een vragenlijst, waarbij het lichaam in 19 gebieden is verdeeld. De patiënten moeten hierop aangeven welke gebieden pijn doen, vervolgens scoren hoeveel pijn die gebieden geven volgens een pijnschaal, met tenslotte vermelding van eventuele andere klachten, zoals slaapstoornissen. In totaal zijn er 31 scores. Deze vragenlijsten zijn getest in Duitsland en de VS en voldeden goed.

Prevalentie en oorzaak

Het vóórkomen van deze ziekte onder de bevolking is goed onderzocht, waarbij is vastgesteld dat vooral vrouwen hierdoor worden getroffen en in veel mindere mate mannen; verder neemt de prevalentie toe met de leeftijd, vooral na 64 jaar. In Nederland komt fibromyalgie voor bij 1 tot 2 procent van de bevolking en circa 90 procent bij vrouwen. Men zou denken dat deze ziekte alleen bestaat in het Westen, maar een uitgebreid onderzoek in Bangladesh heeft aangetoond dat fibromyalgie daar ook heerst met een prevalentie die vrijwel gelijk is aan die in Europa. Patiënten met fibromyalgie hebben in elk geval géén structurele of functionele afwijkingen van de spieren.
Er is in de laatste jaren enorm veel onderzoek gedaan naar de oorzaak van deze ziekte, met onder meer MRI-scans van de hersenen, biochemisch onderzoek van hersenvocht, de rol van prikkelende en remmende neurotransmitters, enzovoort, maar dat heeft helaas allemaal niets bruikbaars opgeleverd.

Mogelijke doorbraak

Er bestaat al enige jaren een nieuwe richting in het hersenonderzoek 'Brain Connectivity', tevens de naam van het tijdschrift dat deze groep onderzoekers uitgeeft. 'Connectivity' kan het beste worden omschreven als het proces van samenhang en afstemming van signalen tussen verschillende gebieden in de hersenen. Onderzoekers op dit gebied hebben vastgesteld dat verminderde connectiviteit in de hersenen kan bijdragen aan een gestoorde pijnregulatie, wat neerkomt op een slechte remming van de pijn. De resultaten zijn gebaseerd op eerdere studies die abnormale hersenactiviteit koppelde aan slechte pijnremming.
Hiervan uitgaande heeft men een onderzoek verricht bij 16 vrouwelijke fibromyalgiepatiënten en 22 gezonde vrouwen als controlegroep, waarbij gebruik is gemaakt van functionele MRI. Bij de fibromyalgiepatiënten daalde inderdaad de connectiviteit tussen de specifieke hersengebieden die sensomotorische signalen en pijn verwerken met als gevolg dat deze vrouwen aanzienlijk meer pijn hadden dan de controlegroep. Dit is een recent onderzoek, gepubliceerd op 20 oktober 2014, door Flodin Pär en anderen van het befaamde Karolinska Instituut in Stockholm. Er is nu dus voor het eerst een aannemelijke verklaring voor de pijnklachten van fibromyalgie, namelijk gestoorde processen in de hersenen.

Behandeling

Fibromyalgie is niet te genezen. De behandeling ervan is vooral gericht op het waar mogelijk verminderen van de pijnklachten en op het zo goed mogelijk omgaan met de pijn.
Er is een scala aan behandelingsmogelijkheden, verdeeld in niet en wel medicamenteuze therapie. Het artikel van professor Rahman bevat enorm veel literatuur over de effectiviteit van al die behandelingen, waarvan hier een kort overzicht wordt gegeven.

Niet medicamenteuze behandelingen: actieve fysiotherapie (oefeningen), passieve fysiotherapie (massage en manipulatie van gewrichten), acupunctuur en psychologische behandeling. Een overzicht van 34 studies laat zien dat met regelmatige, aërobe training van 20 minuten per dag, twee à drie keer per week gedurende tenminste twee à drie weken, een vermindering van de pijnklachten bereikt kan worden. Naar het effect van passieve fysiotherapie, dat voornamelijk in het alternatieve circuit wordt toegepast, is geen bruikbaar onderzoek verricht. Wat acupunctuur betreft, toonde één studie enige pijnverlichting aan, maar in vier andere studies met controlegroepen werd na een half jaar geen verschil in pijnbeleving gezien. Cognitieve gedragstherapie, vooral gericht op het leren omgaan met pijn door training, bleek wel effectief te zijn in diverse studies.
Medicamenteuze behandelingen: De volgende groepen medicijnen zijn toegepast: analgetica (paracetamol en ibuprofen), morfine-achtige middelen (tramadol), antidepressiva (amitryptiline) en anti-epileptica (pregabalin).
De keuze van een medicijn is heel persoonlijk, want de werking ervan kan voor iedereen anders zijn. Uit het vele onderzoek blijkt dat - onafhankelijk van het middel - 19 procent van de patiënten ten minste 50 procent minder pijn ervoer, maar dat 11 procent van hen het gebruik van het medicijn moest stoppen wegens de bijwerkingen ervan. Deze vorm van therapie is dus over het algemeen weinig effectief.

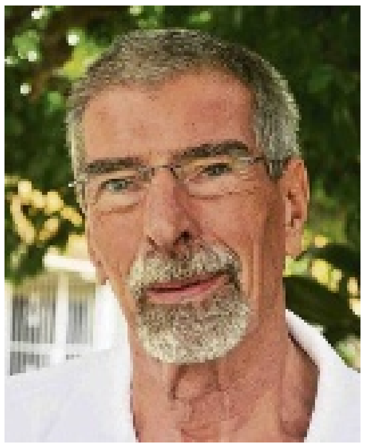

Hans de Haan is arts en jarenlang actief geweest als medisch adviseur bij diverse instanties.

Volontair op St. Maarten

Toen ik na mijn bezoek aan gouverneur Nuyens terugkwam op Aruba, besloot moeder mij naar St. Maarten te sturen: dáár immers, had de gouverneur gezegd, zou over een jaar een vacature komen voor een schrijver en het was dan zaak ter plaatse te zijn. De baantjes bij het gouvernement lagen in die lang verleden tijd niet voor het opscheppen.

Zoutwinning op St. Maarten, begin vorige eeuw.

Ik had op St. Maarten twee broers bij het gouvernement, zodat er financieel geen probleem te vrezen viel. In juni 1914 aanvaardde ik de lange reis naar St. Maarten per schoener Estelle. De reis duurde veertien dagen. Het was eindeloos laveren. Ik was zo zeeziek als een hond.
In die dagen beschouwde men de Bovenwindse Eilanden als een soort verbanningsoord. Geen ambtenaar die er graag heen ging. Het viel echter geweldig mee. St. Maarten was mooi en groen. De zoutpannen waren in volle exploitatie, wat natuurlijk veel leven in de brouwerij gaf. Ik was tot dusverre gewend aan een kurkdroog Aruba en kwam terecht in een soort paradijs van natuurschoon. Wat een verschil met onze droge eilanden beneden de wind!

Op St. Maarten heb ik een heerlijke tijd gehad. Ik was jong. Alles was nieuw en de herinneringen aan mijn eerste bovenwindse jaren staan nog scherp in mijn herinnering gegrift.
Ik zou intrekken bij mijn broer Julius Arminius, die hoofd was van de openbare school te Philipsburg. Daar zou ik mijn studie afmaken. Ik zat evenwel niet in de schoolbanken, maar kreeg onderwijs bij mijn broer thuis. In mijn vrije uren werkte ik als volontair op het kantoor van gezaghebber A.J.C. Brouwer in afwachting van de schrijversbaan, die... nooit kwam.
Kort voordat ik gezaghebber Brouwer ontmoette had zich een merkwaardig incident op St. Maarten voorgedaan, waaruit de persoonlijkheid van de man blijkt. De twee grote nationale feestdagen op St. Maarten waren altijd de Koninginnedag, die toen op 31 augustus viel, aan de Nederlandse kant, en de Quatorze Juillet van de Fransen. Natuurlijk werden beide feestdagen aan weerskanten van de grens gevierd.
Op Koninginnedag 1913 waren tijdens dronkemansrelletjes op het Nederlandse gedeelte van het eiland ook een paar Fransen gearresteerd. Hierover ontstond te Marigot een emotionele sfeer; toen van de Franse zijde de vrijlating van de gearresteerde Fransen werd geëist, weigerde de officier van justitie, tevens plaatselijk hoofd van de militaire politie, de heer J.C. Monsanto, aan dit verzoek te voldoen. Monsanto was een bijzonder koppig en gepassioneerd mens.
De Fransen stuurden daarop een soort ultimatum aan Brouwer met het dreigement, dat die nacht heel Philipsburg in de as zou worden gelegd. Het gevaar was niet denkbeeldig, want in die tijd waren vrijwel alle huizen van hout.
De autoriteiten te Marigot hielden zich merkwaardig genoeg afzijdig en ondernamen geen stappen tegen de onruststokers. Natuurlijk kon gezaghebber Brouwer niet ingaan op een verzoek, dat hem op deze wijze bereikte en dat bovendien zomaar door een willekeurige groep mensen werd aangeboden. Hij handhaafde dus het besluit van Monsanto.

A.J.C. Brouwer, Gezaghebber van St. Maarten van 1901 tot 1918.

In de loop van de dag groeide er, zoals wel vanzelf spreekt, een grote mate van onrust onder de bewoners van Philipsburg, want ook al was het ultimatum niet officieel, men had wel de indruk dat er een vrij groot aantal Fransen achterstond en dat de gemoederen danig verhit waren. Resoluut besloot de heer Brouwer toen vrijwilligers op te roepen voor de vorming van een gewapende macht. Een groot aantal burgers meldde zich, ook mijn twee broers, Julius Arminius, die hoofd der school was, en Lodewijk Olivier, die toen nog griffier was. De vrijwilligers werden bewapend met Beaumont-geweren en revolvers. Het gerucht bereikte de Fransen in minder dan geen tijd en men was hiervan zo onder de indruk, dat men een toontje lager ging zingen. Er kwam een nieuwe boodschap dat men de bedreiging niet meer ten uitvoer zou brengen. Na enige tijd werden de opgesloten Fransen, die hun roes hadden uitgeslapen, vrij gelaten. Maar voor alle zekerheid liet gezaghebber Brouwer nog geruime tijd wacht lopen na dit incident. Het was een van de eerste verhalen, die ik bij mijn aankomst te horen kreeg. Al meteen vatte ik hierdoor een groot respect voor mijn aanstaande leermeester op.

In minder dan geen tijd voelde ik mij op St. Maarten geheel thuis. Mijn chef, de gezaghebber en vriend van mijn twee broers, deed zijn uiterste best om mij in de kortst mogelijke tijd in te werken en mij op te leiden. Niets was mij te veel voor de heer Brouwer. Soms zat ik nachten achter elkaar op kantoor te werken.

Ondertussen ging de tijd verder en als volontair had ik nog steeds geen vaste aanstelling. Het ene jaar verstreek na het andere. Na verloop van tijd kreeg ik er nog een derde functie bij, toen de gezaghebber mij liet helpen bij de ontvanger. Zodoende had ik toch wel een algemene training toen zich in 1917 plotseling een kans voordeed. Er moest een griffier benoemd worden bij de Raad van Justitie op St. Eustatius. Gezaghebber Brouwer beval mij aan voor benoeming bij gouverneur Nuyens. De gezaghebber van St. Eustatius had iemand anders voorgedragen, maar de keus viel tenslotte op mij. Zou de heer Nuyens zich mijn bezoek van 1913 herinnerd hebben? Ik werd benoemd, maar omdat ik niet de man was, die de gezaghebber van St. Eustatius als griffier had gewild, was mijn intrede in het ambtelijke leven verre van gemakkelijk.

Willem Frederik Meinhardt Lampe

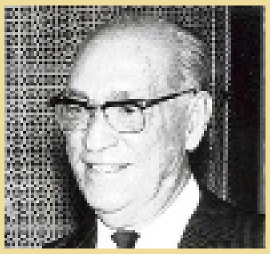

Willem Frederik Meinhardt Lampe, geboren op Aruba in 1896, heeft een indrukwekkende carrière gehad, voornamelijk in overheidsdienst van de Nederlandse Antillen tussen 1917 en beginjaren 70. Tussen 1917 en 1930 was hij onder meer griffier op Sint Eustatius en plaatsvervangend gezaghebber op Saba en Sint Maarten. Hij studeerde rechten in Nederland, was notaris op Aruba, werd minister van Justitie op Curaçao en Gevolmachtigd minister in Den Haag. Hij overleed in 1973 op Aruba. Zijn memoires had hij in boekvorm gepubliceerd onder de titel 'In de schaduw van de Gouverneurs' (De Wit Aruba, 1968). Hierin beschrijft hij zijn ervaringen van meer dan 50 jaar, onder zeven gouverneurs. Hierbij volgt een selectie uit een hoofdstuk van dat boek, samengesteld door Evert Bongers. Publicatie met toestemming van Uitgeverij De Wit Aruba en mevrouw Sheila Lampe.

Food for thought.

Vette vis wekelijks op het menu

Vis is een belangrijk onderdeel van een gezond voedingspatroon. Het advies is om tenminste twee keer per week vis te eten. Echter, wie is fanaat van vis bakken? Bijna niemand. Vis bakken is altijd een gedoe. Bovendien is bakken en frituren in hete olie tegenwoordig niet de meest geprezen bereidingswijze.

Tekst: **Miriam de Windt**

Het recept van deze aflevering is gemakkelijk en vergt niet veel ingrediënten. U kunt dit recept ook gebruiken voor vismoten of -filets.
Red snapper is een geliefde vissoort hier bij ons. Daarom heb ik voor de analyse 4 pond red snapper gekozen, voor 4 personen. Lijkt veel, maar een hele vis bevat veel oneetbare delen, zoals de staart, eventuele vinnen, de kop. Uiteindelijk blijft er minder dan 500 gram per persoon over.
In ieder geval krijgt u ruim aan eiwitten, kalk en vitamine A binnen door de vis. Vitamine C is afkomstig van de paprika en het citroensap.
Helaas is het vetgehalte aan de hoge kant. Indien u een kleinere vis neemt, heeft u ook minder olie nodig. Een ander alternatief is een vetarme 'bastings' saus, die de vis zacht laat blijven en met voldoende smaak. Het handige van dit recept is, dat het een soort basisrecept is voor vis uit de oven. Een basisrecept bevat nooit veel verschillende smaakmakers. Met andere woorden, indien u een 'bastings' saus kiest, neem een neutrale, zodat u deze ook voor andere vissoorten kunt gebruiken.

Red snapper

Vis is een belangrijke bron van eiwitten, vitaminen, mineralen en Omega-3 vetzuren. Voor wat betreft vitamines, bevat red snapper behalve vitamine A, ook vitamine D en E, B6 en B12. De mineralen ijzer, fosfor, calcium, zink, koper, jodium, magnesium en selenium worden ook in voldoende mate geleverd door red snapper. Voldoende van vitamine D en van kalk, is de juiste combinatie voor gezonde botten. Immers, vitamine D helpt uw lichaam om kalk op te nemen en in te bouwen in uw botten. De vitamines A en E, en de mineralen selenium, magnesium en zink, zijn bovendien ook anti-oxydanten.
Men onderscheidt magere vissoorten, waarvan het vetgehalte lager is dan 1 procent; halfvette vis, waarvan het vetgehalte schommelt tussen 1 en 5 procent (bijvoorbeeld rauwe tonijn); en vette vis met een vetgehalte van meer dan 5 procent (makreel, haring, sardines, zalm). Red snapper valt onder de magere vissoorten.
Hoe vetter vis is, hoe rijker aan Omega 3. Voor uw gezondheid is het aan te bevelen vaker vette vis te eten. Indien u twee keer per week vis eet, zorg ervoor dat u tenminste één keer vette vis kiest.
De American Heart Association adviseert twee keer per week vette vis. Bij hart- en vaatziekten adviseren zij tot 1 gram Omega-3 vetzuren per dag, verkregen uit voedingsmiddelen en/of supplementen. Supplementen altijd met goedkeuring van uw arts.
Hanteren wij inderdaad 1 gram Omega-3 per dag, dan levert red snapper 38 procent. Dit ondanks dat het een magere vissoort is. Ter vergelijking: zalm levert 200 procent Omega-3. U begrijpt nu waarom het advies van tenminste één of twee keer vette vis per week.
Het enige waar u op moet letten bij het kiezen van vis is de soorten die kwik en andere chemische verontreinigingen kunnen bevatten. Vissoorten met mogelijk kwik, dient u niet zo vaak te eten of zelfs te vermijden.
Vissoorten van 'fish farms' zijn tegenwoordig praktisch uit den boze. Ga voor 'wild caught'.

Voedingswaarde voor 1 portie:

Voedingsstoffen	Hoeveelheid	% DAH
Calorieën/ kJoules	678/ 2848	34%
Natrium	375 mg	19%
Eiwitten	104 g	104%
Kalk	170 mg	24%
Vetten	22 g	32%
IJzer	1,4 mg	9%
Verzadigde vetten	2 g	10%
Vitamine A	174 mcg	22%
Cholesterol	185 mg	67%
Vitamine B1	0,05 mg	5%
Koolhydraten	7 g	3%
Vitamine B2	0,03 mg	2%
Voedingsvezels	2 g	7%
Vitamine C	33 mg	47%

De percentages zijn berekend op basis van 2000 calorieën (8400 Kjoules) per dag, voor een gezonde volwassene.

Miriam de Windt is diëtiste en natural nutritionist.
T 889-1788
C 520-6932
E mdewindt@scarlet.an.

Kook mee met May.

Ingrediënten:
1 vis van 4 à 6 pond
2 grote aardappelen, dun gesneden
1 eetlepel fijn gehakte verse knoflook
1 citroen, geperst
1/4 cup droge witte wijn
1/4 cup olijfolie
zout en vers gemalen zwarte peper naar smaak
1 groene paprika, in ringen gesneden
1 grote ui, in ringen gesneden.

Bereidingswijze:
De oven tot 350 graden Fahrenheit voorverwarmen. De vis schoonmaken. Schubben, vinnen en ingewanden verwijderen.
De aardappelplakjes op de bodem van een ovenschaal (die groot genoeg is voor de vis) arrangeren en in de vis schuine inkepingen maken en op de aardappelen leggen. De knoflook, het citroensap, de wijn en de olie mengen, met zout en peper afmaken, over de vis schenken. De groene paprika en de uiringen op de vis arrangeren. In de voorverwarmde oven onafgedekt bakken tot de vis net gaar is.
In zijn geheel op een schaal serveren.
Voor 4 personen.

Eet smakelijk,
May

Handboek 'Grammatica van het Papiaments'

Florimon van Putte en Igma van Putte-de Windt hebben opnieuw een formidabele prestatie geleverd met de publicatie van hun 'Grammatica van het Papiaments,' een uitgave van de Walburg Pers. Het werd een fraai vormgegeven boek van 317 pagina's dat een volledige beschrijving wil zijn van het hedendaagse Papiaments.

Tekst: **Fred de Haas**

Na jarenlang praktisch ontkend te zijn geweest, heeft het door de Afrikaanse dwangarbeiders en latere kolonisten gesproken Papiaments zich in de loop van de twintigste eeuw eindelijk kunnen manifesteren als een volwaardige taal waarin Arubaanse, Curaçaose en Bonaireaanse auteurs zich op kunstzinnige wijze hebben kunnen uitdrukken. Een taal die tegen het einde van de eeuw als eerste op Curaçao in het funderend onderwijs werd geïntroduceerd als een van de talen van instructie.

Voor iedereen die dieper inzicht wil verwerven in de structuur en de communicatieve mogelijkheden van het Papiaments zal de hieronder besproken 'Grammatica van het Papiaments' (hierna genoemd 'de Grammatica') een welkome steun zijn. Het is een gedegen, zorgvuldig samengestelde en - in de beste zin van het woord - 'ouderwetse' grammatica waarvan de voorbeelden op overzichtelijke wijze de serieuze student de weg wijzen in het labyrint van het levende Papiaments, door de auteurs consequent 'Papiamentu' genoemd, naar de uitspraak en spelling van Curaçao.
In het Voorwoord geven de auteurs de gedachten vorm die ten grondslag hebben gelegen aan hun werk. De Grammatica wil op de eerste plaats een praktisch handboek zijn. Hoewel het handboek een algemene grammaticale kennis veronderstelt, zal het, waar dit nodig wordt geacht, de gebruikte grammaticale termen uitleggen.
Om het eigen karakter van het Papiaments zo goed mogelijk te benadrukken, geven de auteurs in hun boek bij de voorbeelden een gedetailleerde uitleg van de communicatieve mogelijkheden van de taal. Daarbij zijn zij zich ervan bewust dat de besproken grammaticale regels niet voor eeuwig in beton zijn gegoten, maar onderworpen zijn aan veranderingen die elke taal in de loop der tijd ondergaat.

De gehanteerde spelling

De spelling die in de weergave van de Papiamentse voorbeelden is aangehouden, is die van de 'Ortografia i Lista di palabra Papiamentu' (Fundashon pa Planifikashon di Idioma, FPI, Kòrsou, yüni 2009), kortweg genoemd het 'Buki di Oro', het Gouden Boekje, vanwege de gouden rug van de omslag.
Het Papiaments kent twee spellingwijzen: die welke wordt gebruikt op Aruba (de zogenaamde 'etymologische' spelling) en de spelling die op Curaçao en Bonaire wordt gehanteerd (de zogenaamde 'fonologische'spelling). De Arubaanse spelling wil zoveel mogelijk rekening houden met het spellingsysteem van de taal van oorsprong. De Arubanen schrijven dus 'jong' en 'yuda' en handhaven de J en de Y van respectievelijk de Nederlandse ('jong') en de Spaanse spelling (ayudar). Nadelen van dit 'etymologische' systeem zijn dat de oorsprong van veel woorden niet meer is na te gaan, dat de oorspronkelijke taal een niet-geschreven taal kan zijn ('Afrikaans', 'Indiaans') en dat er steeds weer nieuwe woorden in de taal komen die om creatieve spellingoplossingen vragen. De etymologische' spelling kan dus nooit consequent etymologisch zijn. De Arubaanse spelling is niet gemakkelijk om aan te leren. Zo zijn er, bijvoorbeeld, 9 regels voor het gebruik van de letter B en 9 regels voor het gebruik van de letter V.
In tegenstelling tot de Arubaanse spelling houdt de Curaçaose spelling geen rekening met de oorsprong van de woorden en gebruikt in principe één letterteken voor elk foneem (=betekenisonderscheidende klank) van het klanksysteem. Curaçaoënaars en Bonaireanen schrijven dus 'yòn' en 'yuda', ongeacht de herkomst van deze woorden. Ter verduidelijking van het begrip 'foneem' een voorbeeld: het Spaans heeft, in tegenstelling tot het Papiaments, twee fonemen R, namelijk de R van 'pero' en de rollende R van 'perro'. Je kan ze niet verwisselen in de uitspraak want het ene woord betekent 'maar' en het andere 'hond'. Een ander voorbeeld: het Nederlands kent twee soorten 'A', zoals in de woorden 'kas' en 'kaas'. Het Papiaments kent dat onderscheid niet. Vandaar dat een Papiamentstalige beide woorden zal uitspreken als 'kas'.
Omdat er in het Papiaments meer fonemen zijn dan tekens in het Latijnse alfabet is het niet mogelijk om consequent één teken voor één klank/foneem toe te passen. Het Papiaments heeft namelijk 62 fonemen en er zijn maar 27 tekens in het Latijnse alfabet. Logisch dat er in de spelling 'fonologisch geschipperd' moet worden met de manier waarop de klanken worden weergegeven. Zo gebruikt men het teken G voor zowel het woord 'gesto' als het woord 'gana'. En die G klinkt bepaald niet hetzelfde in beide woorden.
Ook wordt het fonologische principe losgelaten in woorden als 'dosshen' (tweehonderd) en 'djesshete' (zeventien) waar twee S'en worden geschreven in plaats van één (om verwarring in de uitspraak te voorkomen).
De grootste verwarring treedt echter op als er tweeklanken met de I en de U worden geschreven. De Curaçaoënaars schrijven volgens de regel van het 'Buki di Oro' zowel 'paria' als ze een 'bbq-rooster' bedoelen als 'paria' wanneer ze een 'verschoppeling' bedoelen. In het ene geval ligt de klemtoon op de I en in het tweede geval op de A van de eerste lettergreep. Dat is voor een lezer dus niet te 'zien' aan de spelling.

Vervolg op pagina 8

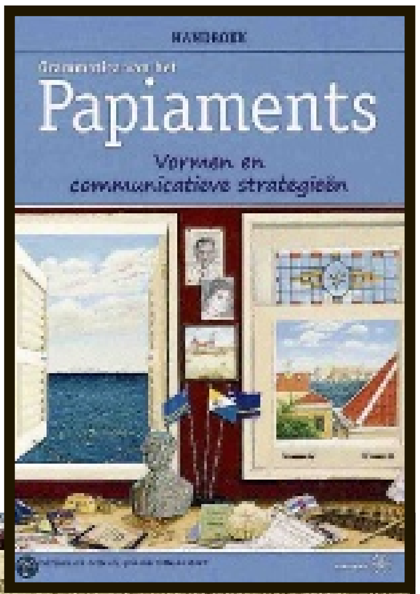

Handboek 'Grammatica van

Vervolg van pagina 7

Lezers van de woorden 'puiru' en 'kuido' hebben te maken met twee soorten uitspraak van de UI. Lezers die de taal niet kennen komen daardoor in de war. Het probleem zou ondervangen kunnen worden door het (her)introduceren van de YOD (= Y), zoals Raúl Römer dit al voorstelde in 1969: paria en parya. Dan wordt het al een stuk eenvoudiger. Als we dan ook nog de WAU (= W) (her) introduceren, eveneens een voorstel van Römer, dan is ook het probleem van de UI opgelost: 'Puyru' en 'Kwido' in plaats van 'Puiru' en 'Kuido'.

Bij de behandeling van tweeklanken ondervinden de auteurs duidelijk hinder van de officiële spelling. De auteurs onttrekken zich in Tabel 6 (bladzij 33) ook aan de officiële spelling om verwarring te voorkomen en schrijven 'mèi' in plaats van het voorgeschreven 'mei'. De auteurs bedoelen met 'mèi' een open E. Ze hebben een goede oplossing bedacht om het verschil in uitspraak van tweeklanken als in de woorden 'slais' en 'rais' aan te geven. In hun grammatica werken ze met rechte strepen. Zoiets kan helaas niet in de gewone geschreven taal. In zo'n geval moet iemand die geen Spaans of Papiaments kent dan maar raden wat de juiste uitspraak is.
Volgens voorschrift van de laatste spelling in het 'Buki di Oro' moeten er ook zo weinig mogelijk accenten (Frans: accent grave als in è, accent aigu als in é) worden geschreven. Dat zou een te onrustig schriftbeeld opleveren. Maar dit voorschrift heeft tot gevolg dat je een E op vier verschillende manieren kan uitspreken en dat een lezer niet weet hoe je in een onbekend woord de EI moet uitspreken.
In dit verband mag worden opgemerkt dat het Fries (een voor Nederlanders vreemde taal waar men op de ABC-eilanden graag aan refereert) vier manieren heeft om een 'I-klank' weer te geven: een lange I als in het Engelse 'cheese' door tweemaal een I te schrijven: 'tsiis' = kaas; een korte I als in het Nederlandse 'dik': 'nimme' = nemen; een Y voor de korte IE als in 'kwiek' in 'fyftich' = vijftig; en de IE voor de klank IE als in 'bier': 'Tytsjerksteradiel' = Tietjerksteradeel. Handige en duidelijke oplossingen waar het Papiaments, mutatis mutandis, ook mee gediend zou zijn.
Het 'Buki di Oro' 'verbiedt' ook om een accent te plaatsen op de A van 'duna' in een zin als 'El a duna mi'. Maar hoe moet de beginnende student dan weten dat je die zin uitspreekt als 'el a duná mi', met de klemtoon op de A? Een woord als 'tabata' loopt gevaar te worden uitgesproken met de klemtoon op de tweede A.
Het is, kortom, van groot belang dat de voorgeschreven 'fonologische' spelling van het Papiaments nog eens grondig wordt geëvalueerd.

Papiamentstalig

Het ligt voor de hand dat de auteurs voor de niet-literaire voorbeelden ruimschoots gebruik hebben gemaakt van de voorbeeldzinnen in hun tweedelige (N-P en P-N) 'Groot Woordenboek' (WalburgPers, Zutphen, 2005). De auteurs hebben naar mijn mening wel een wat erg beperkte selectie gemaakt uit de hun ter beschikking staande literaire bronnen. Ik heb de moeite genomen om eens te kijken hoeveel keer uit de voornaamste door hen geselecteerde bronnen is geciteerd. De getallen zijn op vijf afgerond: Nilda Pinto 15x, Ornelio Martina 10x, Carel de Haseth 50x, Elis Juliana 65x, Pierre Lauffer 60x, Lucille Berry-Haseth ('Changá') 80x.
Er is hier bepaald sprake van onevenwichtigheid. De citaten uit De Haseth komen slechts uit één boek van betrekkelijk geringe omvang (Katibu di Shon, 1988) maar de citaten benaderen desondanks in aantal die uit de grote auteurs Lauffer en Juliana. Daarmee is overigens niets gezegd over de kwaliteit van het Papiaments van De Haseth. Eenzelfde overweging geldt voor de citaten uit 'Changá'. Liefst 80 citaten. Voortreffelijk Papiaments, geen twijfel mogelijk. Het betreft echter geen bron die in de oorspronkelijke taal is geschreven. 'Changá' is een vertaling van 'Dubbelspel', het lijvige boek dat Frank Martinus in 1973 in het Nederlands heeft geschreven en dat pas in 2011 is vertaald in het Papiaments. Het Papiaments is dus niet van de auteur maar van Lucille Berry-Haseth die om die reden dan ook met name achter elk Papiaments citaat uit 'Changá' had moeten worden genoemd.
Overigens is het jammer dat de auteurs uit zo weinig oorspronkelijk Papiamentstalige schrijvers hebben geciteerd. Sporadisch vinden we een citaat uit Baromeo, Doran, Martina en Schotborgh. Ik begrijp de overweging van de auteurs echter wel. Immers, het boek van De Haseth en de vertaling van Lucille Berry-Haseth zijn geschreven in de door de FPI voorgeschreven Curaçaose spelling. Dat scheelde, begrijpelijkerwijs, een hoop werk.

Nederlandse teksten

Op bladzij 228 lezen we de volgende Nederlandse zin van Frank Martinus uit 'Dubbelspel': 'Hij liet de 200 H elke dag snorren op de weg naar Bandabou, zodat de wielen over de smalle wegen zongen'. Een Nederlandse lezer zal zo'n zin heel anders aanvoelen dan de (juiste) interpretatie die Lucille Berry-Haseth er in haar Papiamentse vertaling aan geeft: 'Tur dia (...) e tabata dera trot di 200H (...), di moda ku e tabata kanta i sker wil (...). Die laatste zin betekent namelijk: 'Elke dag gaf hij de 200 H plankgas zodat ie over de weg scheurde'. Dat is de juiste betekenis van de in gecreoliseerd Nederlands gestelde zin van Martinus die een woordkeus laat zien waarvan de betekenis alleen begrepen kan worden door iemand die Papiaments verstaat.
En De Haseth schrijft in het Papiaments: 'mi ke pa nan kurpa kue rel ora mi kai i kabuya snuk sera mi strot'. Carel en Chila de Haseth-Bolívar vertalen zelf: 'Ik wil dat ze over hun hele lichaam huiveren wanneer ik val en het touw dan met een ruk om mijn strot snoekt'. Wat gebeurt hier? Het Papiamentse woord 'snuk' (= rukken) is vertaald - à la créole - door het werkwoord 'snoeken' dat in het Nederlands echter gewoon de betekenis heeft van 'op snoek vissen'. De vertaling zou hebben kunnen zijn: '(...) en het touw met een ruk mijn keel dichtsnoert'.

Toelichtende teksten

De Nederlandse toelichtende teksten in de Grammatica laten af en toe te wensen over. Een voorbeeld van een moeizame zin is de volgende (p. 55): 'Het woord 'preliminar' is als zodanig overgenomen uit het Spaans of het Portugees, in welke talen het uit het Latijn was gekomen'.

Nog een voorbeeld van een barbaarse zin (p. 127): '(...) het betekent hier, zoals ook wij stellen, 'tamelijk (veel) / behoorlijk (veel), dus een lagere graad dan we met 'mashá' erg (veel) aangeven van de kwaliteit die het adjectief noemt: 'tamelijk goed', 'behoorlijk tevreden', etc. Misschien dat, als je zo'n zin tien keer leest, de betekenis vaag begint op te doemen.
Nog een laatste voorbeeld (p. 195): 'Na het werkwoord van beweging sali 'komen uit', krijgen we eveneens een 'kale' NF als het startpunt van de beweging een plaats of evenement is of als we het zo kunnen opvatten: (...)'.
Als je de Grammatica als Handboek gebruikt kom je in dat soort gevallen in moeilijkheden, tenzij je onmiddellijk naar het Trefwoordenregister gaat.
Storend is ook het gebruik van grammaticale neologismen als 'achterzetsel' (p. 179) en 'aandachttrekker' (p. 203). De term 'verbindende middelen' (p. 219) doet teveel denken aan 'verbandmiddelen' en wordt bovendien onverhoeds vervangen door de term 'connectieven'.
Op bladzij 148 spreken de auteurs over een 'vervangingsproef'. Afgezien van de betekenis van dat wat vreemde woord (ik kreeg het gevoel alsof ik in een garage voor tweedehands auto's stond) zijn we allang vergeten wat er op bladzij 43 staat over 'verplaatsing',

het Papiaments'

'uiteenplaatsing' en 'vervanging'. Op bladzij 105 vinden we zelfs het woord 'uiteenplaatsingsproef'. Have a heart!
Ook een zin (p. 81) waarin ik lees over 'scheidbare werkwoorden' met 'achtergeplaatst deel' doet mijn wenkbrauwen fronsen. Ik zie ook liever op bladzij 257 als voorbeelden de woorden 'bik' en 'bis' in plaats van 'pik' en 'pis'. Flauw? Maar wel terzake.

Omslachtig taalgebruik

Ik heb vaak de neiging gehad om het boek weg te leggen omdat ik het door de omhaal van woorden allemaal niet meer kon volgen en verplicht was de tekst nog een keer te lezen om achteraf te constateren dat ik door die uitleg niet veel wijzer was geworden. Ik denk dat moedertaalsprekers van het Papiaments en leerlingen van het voortgezet onderwijs en nog anderen in dit soort gevallen veel eerder zullen afhaken dan ik.
Ook de kortere uitleg is vaak moeizaam. Een voorbeeld (p.106): '(...) het komt alleen voor in andere functies dan die van onderwerp en de verwijzing is naar een in dezelfde zin genoemde zelfstandigheid; het wederkerig voornaamwoord is vergelijkbaar met het wederkerend voornaamwoord met dit verschil dat de verwijzing naar een meervoudige zelfstandigheid is'.
De Papiamentstalige voorbeelden zijn overigens uitstekend gekozen en de hoge kwaliteit ervan blijft het hele boek door gehandhaafd.

Laatste poging tot één spelling?

We hebben gezien dat de auteurs hinder hebben ondervonden van de onvolkomenheden in de huidige spellingregels. Wie de geschiedenis van de totstandkoming van respectievelijk de Curaçaose en Arubaanse spelling heeft gevolgd en ook hoofdstuk 5 van de 'Grammatica van het Papiaments' heeft gelezen, zal het ongetwijfeld niet overbodig vinden wanneer er op basis van de ervaringen van de afgelopen vijf jaar nog eens een evaluerende blik zou worden geworpen op de spellingregels die al ruim 35 jaar, met kleine wijzigingen, onofficieel en sinds 2009 officieel worden toegepast.
De 'Raad van Advies van Curaçao' schreef in 2008 een advies met betrekking tot de toekomst: 'De Raad meent dat het aanbeveling verdient de regering voor te stellen de FPI (Fundashon pa Planifikashon di Idioma) in te schakelen om op continu basis de schrijfwijze van het Papiamentu te bewaken en indien dat nodig mocht blijken, bijvoorbeeld over vijf jaar, bepaalde wijzigingen voor te stellen'. Het is nu inmiddels 2014 en het is de vraag of het zin zou hebben om nog éénmaal een ultieme poging te wagen om te komen tot een gemeenschappelijke spelling voor de drie Papiamentstalige eilanden.
Van de overheden van de drie eilanden zou gevraagd kunnen worden over de schaduw van het chauvinistische verleden heen te springen, een gemengde commissie van op taalkundig gebied deskundige Arubanen en Curaçaoënaars in te stellen en deze te voorzien van een mandaat om een gemeenschappelijke spelling van het Papiaments tot stand te brengen. Het voorstel van zo'n commissie zou bindend moeten zijn en niet door de politiek overruled moeten kunnen worden.
Leerboeken voor de taal zelf zouden herschreven kunnen worden bij een eventuele herdruk. Voor literaire werken is dit niet noodzakelijk. De 'oude' spelling is niet zo ontoegankelijk dat romans, novellen en gedichtenbundels hierdoor niet meer begrepen zouden worden. Dat moet toch lukken, Pòtyandór!

'Grammatica van het Papiaments'
Auteurs: Florimon van Putte en Igma van Putte-de Windt, de Walburg Pers, Zutphen, 2014, 317 pagina's.

Ars Poëtica.

Mijn zuster Ursula

Mijn zuster Ursula
is goed in grammatica:
zij kan er meer van dan ik er van ken.
Kind, je weet niet wat een sufferd ik ben.

Soms denk ik dat ik het eindelijk snap:
Jan lijdend voorwerp in Jan krijgt een klap
en Marie werkt toch mee in Marie krijgt een kus
en Marie is het meewerkend voorwerp dus.
Allemaal fout, volgens mijn zus.

Mijn zuster Ursula
is goed in grammatica:
zij kan er meer van dan ik er van ken.
Kind, je weet niet wat een sufferd ik ben.

Soms denk ik dat het gemakkelijk is:
zijn is gezegde in Jan eet zijn vis,
was is het werkwoord in Ze is aan de was,
pas is een bijwoord in Pas op je pas,
Allemaal fout, mompelt de klas.

Mijn zuster Ursula
is goed in grammatica:
zij kan er meer van dan ik er van ken.

Soms denk ik dat ik een vondeling ben.
Maar ik word later veel beter dan zij,
want dan maak ik er bepalingen bij:
bepaling van rottig, bepaling van leuk,
bepaling van kriebel, bepaling van jeuk,
bepaling van deling, bepaling van breuk,
bepaling van botsing, bepaling van deuk.

Mijn zuster Ursula
is goed in grammatica:
zij kan er meer van dan ik er van ken.
Kind, je weet niet wat een sufferd ik ben.

Willem Wilmink
Oorspronkelijk een lied uit tv-programma J.J. de Bom, 1979

Letra

Richard Flanagan

De belangrijke Man Booker Prize voor Engelstalige fictie gepubliceerd in Engeland, ging dit jaar naar de nieuwe roman van Richard Flanagan 'The Narrow Road to the Deep North'. De titel is ontleend aan de Haiku-dichter Matsuo Basho, met zijn Narrow Road to the Interior uit 1694.
Flanagans verhaal gaat over de liefde tussen een arts en de vrouw van zijn oom tegen de achtergrond van de bouw van de Birma-spoorlijn tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een van de meest wrede en meest onmenselijke projecten uit de geschiedenis, zeker uit de geschiedenis van de opdrachtgever, Japan. Maar Japan had de spoorweg door het oerwoud nodig om zijn troepen te bevoorraden en zijn gebied uit te breiden. De buit gemaakte 300.000 'wegwerpmedewerkers', oftewel dwangarbeiders of slaven, stierven bij bosjes. Daaronder ook veel Nederlanders.

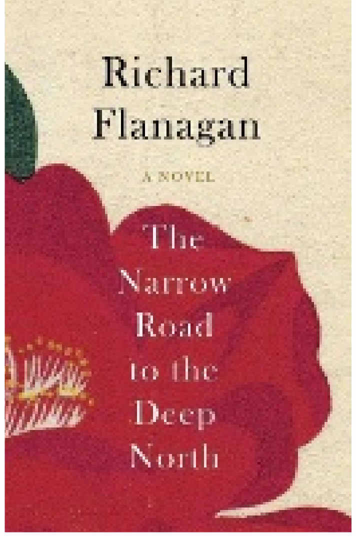

De 77-jarige chirurg Dorrigo Evans die daar onder dwang zijn werk verricht, ontvangt een brief van zijn geliefde, die zijn leven zal veranderen. Evans was befaamd, maar 'The more he was accused of virtue as he grew older, the more he hated it... virtue was vanity dressed up and waiting for applause', schrijft Flanagan over hem. Nu moet hij iedere ochtend overleggen met de Japanse commandant welke gevangene in aanmerking komt voor een medische behandeling en wie als reeds verloren moet worden beschouwd en kan worden weggeworpen. De medische post waar hij werkt, tart iedere beschrijving. En stel je voor dat iemand geneest, wat dan? De arbeid wacht... Het boek gaat ook over stupide onderworpenheid aan een wreed politiek systeem en politieke leiders, die hun naam van 'leider' volledig waarmaken. Het is rigide bruutheid alom. Uiteindelijk blijkt voor de chirurg zijn liefdesverhaal de brute omstandigheden te transcenderen. Flanagan groeide met deze geschiedenis op. Zijn vader werd gedwongen aan het project mee te werken. Hij was een van de overlevenden en mocht getraumatiseerd zijn leven weer oppakken.
Richard Flanagan werd in 1961 geboren in Tasmanië, schreef eerder 5 romans en kreeg enige bekendheid met zijn 'Gould's Book of Fish: A Novel in Twelve Fish' uit 2001. Origineel, en eveneens handelend over weerzinwekkend misbruik van mensen. Zij het met een vleugje humor, die niet bij alle lezers goed overkwam.

Michaïl Sjisjkin

Van Michaïl Sjisjkin werd in het Nederlands vertaald: Venushaar (oorspronkelijk uit 2005), over een tolk die politieke asielzoekers uit Rusland moet bijstaan. Hij luistert naar de verhoren, waardoor hij zich een beeld gaat vormen van de Russische geschiedenis van de vorige eeuw. Maar hij raakt zelf met deze verhalen vervlochten. Zijn huwelijk is op de klippen, maar hij probeert zijn relatie tot zijn vroegere vrouw met wie hij een zoon heeft, terug in herinnering te roepen. Onze individuele en collectieve geschiedenis is het resultaat van werken met ons geheugen en daarbij spelen tal van emotionele factoren een cruciale rol. In Nederland werd hij vooral bekend om zijn 'Onvoltooide Liefdesbrieven' (hier eerder besproken).

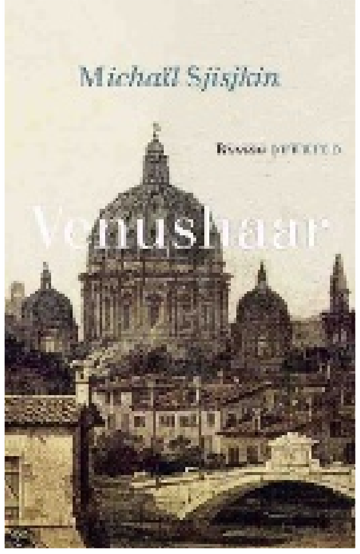

Lions Club kan 1250 kinderen ontbijt geven, maar dat is helaas niet genoeg

Met honger naar school: voortgezet onderwijs klopt nu ook aan voor hulp

Zonder ontbijt naar school. Hoe kan een kind zich concentreren, kennis opnemen, gemotiveerd zijn om te leren en wakker blijven? Duizenden kinderen op Curaçao gaan iedere dag zonder ontbijt naar school en dit aantal blijft toenemen. Dat is een zorgelijke ontwikkeling. Het probleem bestaat al jaren en door de Lions Club Curaçao is in 1998 de 'Fundashon duna e mucha un man' (DMM) opgericht met het primaire doel om 'het kind in noden te helpen'. Dit doet de stichting door kinderen die geen ontbijt of andere maaltijd krijgen van een maaltijd te voorzien.

Tekst: **Judice Ledeboer** Foto's: **Ken Wong** en **Shutterstock**

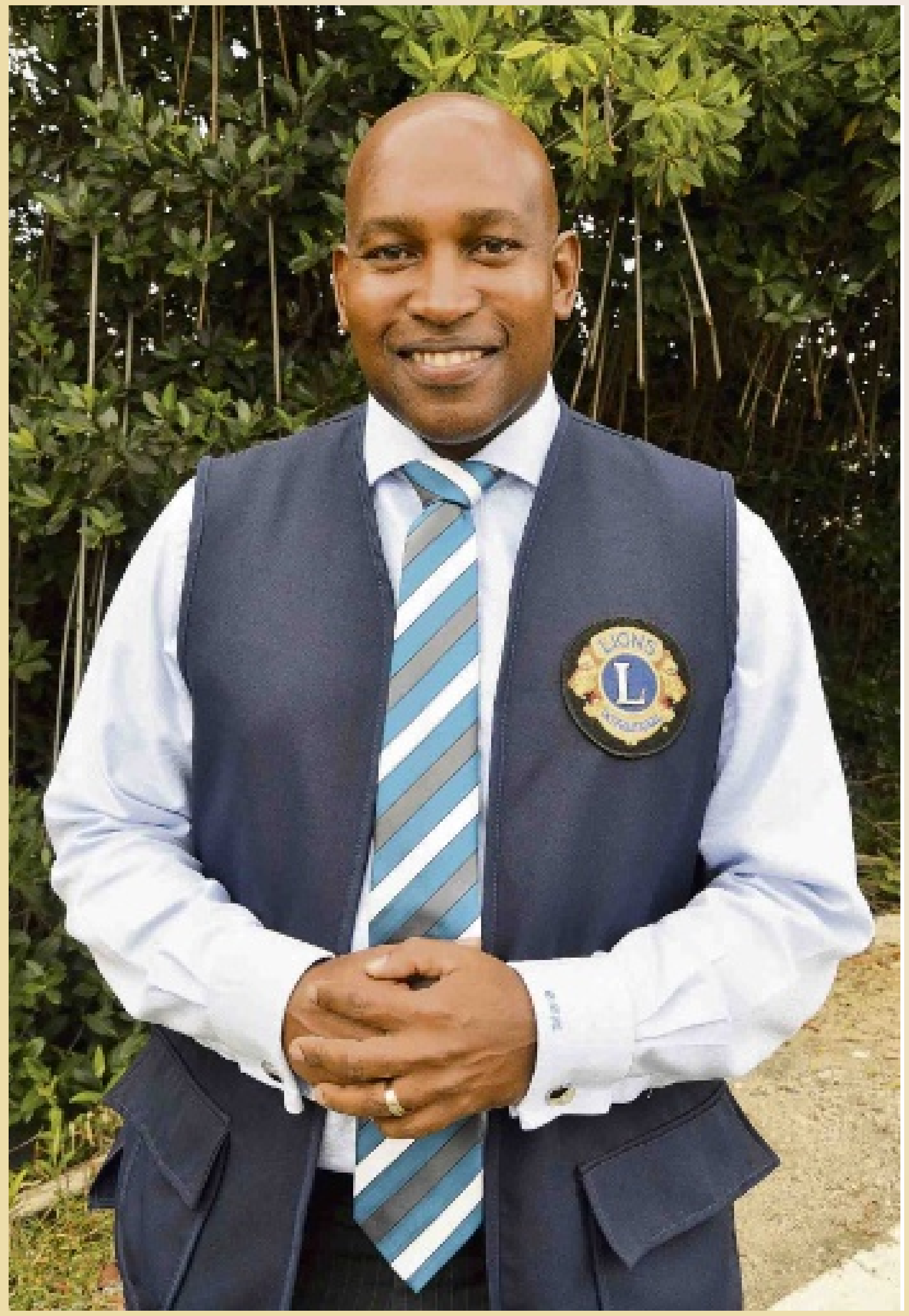

Voorzitter Angelo Hironimus is bezorgd over de toename van het aantal kinderen dat geen ontbijt krijgt en hij zou graag zien dat de stichting alle kinderen op de scholen kon helpen

Het logo van de stichting is een hand met vijf vingers en iedere vinger staat voor een doel van de stichting. Eén van de vingers staat voor 'het voorzien van een ontbijt & andere maaltijd'. Helaas wordt het doel niet volledig behaald, want de stichting voorziet alleen in het mogelijk maken dat er rond de 1250 kinderen iedere dag een ontbijt krijgen. Er zijn ook al jarenlang verzoeken om ook lunches uit te delen, vooral bij de naschoolse opvang, maar ook dat is niet mogelijk. De stichting kan niet voldoen aan alle aanvragen die er zijn door scholen. Het laatste jaar kloppen zelfs scholen van het voortgezet onderwijs aan voor hulp. Help ons, help onze kinderen, zodat ze de energie hebben om te kunnen leren.

Vanaf de oprichting van de stichting is er een aantal leden van de Lions Club Curaçao dat zich vrijblijvend inzet om het ontbijtproject draaiende te houden. Voorzitter Angelo Hironimus is bezorgd over de toename van het aantal kinderen dat geen ontbijt krijgt en hij zou graag zien dat de stichting alle kinderen op de scholen kon helpen, maar er zijn niet voldoende financiële middelen en er is niet voldoende tijd, aangezien alles op basis van vrijwilligheid wordt gedaan en de betrokkenen bij de stichting gewoon werken. "Door de huidige crisis krijgen wij minder gelden. Onze club - Lions Club Curaçao - organiseert ieder jaar diverse sponsoractiviteiten. Onze grootste bron van inkomsten is de verkoop van carnavalskaarten, maar het afgelopen jaar zijn er veel minder verkocht. We hebben ook een paar donateurs minder. De mensen houden de hand op de knip." Een bijkomend probleem is dat de kosten van inkoop van het ontbijt omhoog zijn gegaan. Er zijn wel speciale afspraken gemaakt met leveranciers, maar de kosten blijven stijgen en daardoor kunnen er niet meer kinderen geholpen worden.

Het ontbijt dat er uitgedeeld wordt moet natuurlijk wel voldoen aan alle eisen die er verbonden zijn aan een goed, gezond ontbijt. Bij de start van het project enige jaren geleden is er op advies van een diëtiste een ontbijt samengesteld dat de juiste voedingswaarde van voedingsmiddelen heeft. Die standaard wil de stichting handhaven. De scholen organiseren alles geheel zelfstandig, zoals inkoop van brood en beleg en het klaarmaken ervan. De stichting ondersteunt als er hulp of advies nodig is.

> **"Het is niet een probleem van de ouders en kinderen, maar van ons allemaal"**

Op het moment zijn er kinderen op 30 scholen van het funderend onderwijs die een ontbijt krijgen. Het gaat daarbij om 1200 kinderen. Sinds vorige jaar wordt er ook een ontbijt uitgedeeld op een middelbare school aan 30 kinderen. Deze maand krijgt Hironimus de juiste aantallen door voor dit schooljaar. De Amador Nita vsbo in Salinja is de gelukkige die de aanvraag voor ontbijt voor haar leerlingen gehonoreerd heeft gekregen en er staan een paar scholen op de wachtlijst.

Het gevuld krijgen van de stichtingskas is niet het enige dat Hironimus bezighoudt. Ook de moraal van de mensen op het eiland houdt hem bezig. Het is bekend dat er ouders zijn die hun kinderen geen ontbijt kunnen geven, maar er zijn ook ouders die hun kinderen wel een ontbijt kunnen geven, maar dat niet doen om te kunnen profiteren van het ontbijtproject. Een bijkomende taak voor de stichting (én de schoolleidingen) is het zeer goed onderzoeken van de werkelijke behoefte die er is bij de kinderen. Dat kan hij niet alleen en hij moet vertrouwen op de integriteit en oplettendheid van het onderwijzend personeel op de scholen. De schoolleidingen van de aan de stichting verbonden scholen controleren en monitoren zorgvuldig. Er mag absoluut geen misbruik gemaakt worden van de goede intenties die de stichting en alle betrokkenen hebben. Onlangs maakte hij echter het tegenovergestelde mee. Een school waar leerlingen iedere dag een ontbijt vanuit de stichting kregen wilde niet meer meedoen met het project omdat de leerlingen zich schaamden voor het in ontvangst nemen van een ontbijt. Volgens Hironimus heeft dit met de cultuur op Curaçao te maken. "Het zal wel met trots te maken hebben", zegt hij. "Ze hebben liever een lege dan een volle maag."

> **"Help ons, help onze kinderen, zodat ze de energie hebben om te kunnen leren"**

'Adopteer' een kind

Hironimus ziet hier duidelijk een probleem waar de gehele gemeenschap van Curaçao mee te maken heeft. "De gemeenschap moet zich dit goed realiseren. Het is niet meer een probleem van de ouders en kinderen, maar van ons allemaal." Er zullen andere bronnen aangeboord moeten worden om het probleem van armoede, waardoor kinderen zonder ontbijt naar school gaan, aan te pakken. Vanuit de stichting wil de Lions Club Curaçao zich blijven inzetten om het ontbijtproject tot een succes te maken. Er is echter meer geld nodig. De voorzitter oppert het volgende: we stellen het natuurlijk zeer op prijs als bedrijven en organisaties fondsen kunnen geven voor dit ontbijtproject. Particulieren kunnen dat ook doen. Ze kunnen dan één of meerdere kinderen per maand 'adopteren'.

Er is ook grote behoefte aan mankracht. Eén van de doelen is om voorlichting te geven, maar de stichting heeft niet voldoende mensen die tijd hebben om voorlichting te geven aan ouders en scholen over het belang van een goed ontbijt. "Het ontbijt is juist de belangrijkste maaltijd van de dag. Het is belangrijk om energie te krijgen voor de rest van de dag. Er moeten ook voldoende voedingsstoffen inzitten. Wie niet voldoende energie binnenkrijgt wordt moe en lusteloos of er wordt naar snoep of andere snacks gegrepen. Sommige mensen worden ook humeurig als ze niet hebben gegeten. Het is bekend dat als het ontbijt wordt overgeslagen en er met de lunch wel veel wordt gegeven dat er minder concentratie is. En kinderen hebben juist die concentratie nodig in de ochtenduren als ze op school zitten." Hironimus wil gepensioneerde onderwijzers en docenten aanmoedigen om zich bij hem te melden om langs scholen te gaan om voorlichting te geven omdat oud-onderwijzers en docenten uit ervaring weten hoe ze met kinderen moeten omgaan. Op het moment ligt het hele traject van informatievoorziening stil omdat er geen mensen zijn die langs de scholen kunnen gaan. Het spreekt overigens vanzelf dat iedereen welkom is om zich op te geven.

Kerstpakketen

Een ander project van de stichting DMM is het uitdelen van voedselpakketten. Ieder jaar worden er 4000 pakketten uitgedeeld rond de kersttijd. De leden van de Lions Club Curaçao zijn daar altijd nauw bij betrokken. In de twee weken voor kerst staan de leden bij de supermarkten om de mensen aan te moedigen voedingsmiddelen te doneren voor de voedselpakketten. Het is ieder jaar een succes. Maar helaas is het niet genoeg. 'De jeugd is de toekomst' gaat niet meer op als de jeugd zich niet gezond kan ontwikkelen. Wat voor toekomst hebben de kinderen dan? Een eerste stap is een goed gevulde maag door die maag te vullen met een ontbijt. De Lions Club Curaçao blijft zich ervoor inzetten.

Privépersonen of bedrijven die graag een kind willen voorzien van een ontbijt, kunnen een kind sponsoren voor 25 gulden per maand. Meerdere kinderen 'adopteren' kan natuurlijk ook. Wie zich wil opgeven of meer informatie behoeft, kan zich wenden tot Angelo Hironimus, tel. 6701626, e-mail: angelo.h493@gmail.com

Lions Club

Een Lions Club is een charitatieve club waarvan de leden op vriendschappelijke basis samenwerken, dus zonder politieke, godsdienstige of beroepsmatige verbondenheid. Deze serviceclubs maken deel uit van de wereldwijde associatie Lions International.

Doelen 'Fundashon duna e mucha un man'

- Kinderen voorzien van een ontbijt & andere maaltijd
- Kinderen ondersteunen in naschoolse activiteiten door middel van huiswerkbegeleiding, recreatie, educatieve activiteiten.
- Het kind sociaal begeleiding te geven door middel van pleegouders, mentorschap, peetouders, peetvaders en een 'rol-model'.
- Het kind een goede voorlichting te geven, evenals aan zijn ouders ten aanzien van goede opvoeding, gezonde voeding, seksualiteit, normen & waarden, verslaving en budgettering.
- Het kind te voorzien van onder meer schoolmaterialen, leesboeken, agenda's, schooltassen, schrijfmiddelen.
- Het geven van materiële en immateriële hulp en steun aan scholen en andere onderwijsinstellingen.

Kankerfonds bestaat

Op 16 november 1949 werd het Prinses Wilhelmina Fonds opgericht. Het fonds zet zich in voor kankerpatiënten en verleent steun in de breedste zin van het woord.

Tekst: **Marja Berk** Foto's: **Ken Wong**

Het Prinses Wilhelmina Fonds organiseert diverse activiteiten voor patiënten en betrokkenen.

Een 65-jarig jubileum, dus tijd voor een gesprek met voorzitter Yvonne Verbruggen die sinds negen jaar bij de stichting is betrokken. Op de vraag waarom zij besloot zich in te zetten, antwoordt Verbruggen: "Het huis raakte leeg, de kinderen waren de deur uit en ik kreeg genoeg van feestjes en overal koffieleuten. Ik wilde iets doen voor de gemeenschap en omdat veel van mijn familieleden overleden aan deze vreselijke ziekte, maakte ik de keus voor de kankerstichting."

Ze vroeg wat ze kon doen en haar aanbod werd met beide handen aangegrepen. "Ik ben begonnen met patiënten helpen en te verzorgen. Toen ik zag hoe moeilijk deze mensen het hadden raakte ik meer en meer overtuigd van het feit dat ik de juiste beslissing had genomen." Bijna acht jaar geleden werd haar gevraagd één van de twee vacante functies in het bestuur op zich te nemen en Verbruggen koos voor de functie van voorzitter. "Ik was eerder manager geweest en het leek me leuk om te doen." Het voltallige bestuur bestaat uit negen mensen, maar er wordt momenteel gezocht naar een vrijwilliger die in staat is de website te onderhouden.

Wat betekent het Prinses Wilhelmina Fonds voor de kankerpatiënten op Curaçao?
"Heel veel", zegt Verbruggen. "Kijk, in het begin was kanker taboe. Als een specialist iemand bij ons aanmeldde voor hulp, werd de naam niet eens genoemd. Het ging in eerste instantie om arme mensen en vroeger konden zij hulp, in welke vorm dan ook, niet betalen. Sinds de verplichte verzekering is daar wel verandering in gekomen. Naarmate de jaren verstreken kwam er meer informatie over kanker en mensen werden mondiger, durfden meer." Dat heeft geresulteerd in 1200 mensen die tegenwoordig aangesloten zijn bij de stichting.
"Vroeger werd er uitsluitend financiële hulp geboden, maar in de loop der tijd zijn er meer disciplines bijgekomen. Iemand die geconfronteerd wordt met het feit dat hij kanker heeft, moet ook psychisch ondersteund worden. Het is niet niks als je deze diagnose voorgeschoteld krijgt. We hebben daarom, naast andere hulpverleners, een aantal sociaal werkers in dienst. Richenel Ansano, directeur bij Stichting NAAM begeleidt patiënten geheel vrijwillig op psychisch en spiritueel niveau. Bij hem vinden ze houvast. Bovendien is hij een luisterend oor voor de sociaal werkers die met veel ellende te maken krijgen. Dat doet hij in groepsgesprekken. Ik hoef niet te vertellen dat we zijn steun erg op prijs stellen." Kinderen die kanker hebben gaan veelal naar Nederland voor behandeling. "Maar als ze terugkomen vallen ze in een gat, dus voorzien we in psycho-sociale ondersteuning. Dat kan een reguliere arts niet geven."

Ook voor een prothese of hulpmiddelen kan bij het fonds worden aangeklopt.

Hoe wordt dit alles gefinancierd?
"De behandeling in Nederland wordt door de verzekering betaald", vertelt Verbruggen, "en dan mag één van de ouders of een begeleider mee. Maar als je kind zo ziek wordt wil je het als ouders graag samen ondersteunen. Dan springen we bij in de vorm van extra ticketkosten, of verblijf in het Ronald McDonaldhuis."
Curaçao telt te weinig oncologen en dat is de reden dat er naar aanvulling wordt gezocht. "Ja, als je hier in de wachtkamer plaatsneemt kan je er een hele dag voor uittrekken, dus een goede aanvulling van specialisten is broodnodig. Wij helpen natuurlijk ook bij die zoektocht, maar voor ons is het cruciaal de patiënt een betere kwaliteit van leven te bieden. Neem een chemostoel, die was er niet. Vroeger ondergingen patiënten een chemokuur in een normale leunstoel, kan je je dat voorstellen? Als je zo'n kuur moet ondergaan is het van belang dat je zo comfortabel mogelijk ligt. Ik zag een man in die leunstoel zitten en mijn hart brak. We hadden nog wat geld, dus de beslissing was snel genomen. We werden daarbij wel geholpen door een zakenman op het eiland. Die hebben we wat voorbeelden gegeven. Hij heeft de stoel besteld en ervoor gezorgd dat we werden gevrijwaard van invoerrechten. Maar ik heb er ook een televisiescherm bij gevraagd. Als je daar ligt is het noodzakelijk dat je wordt afgeleid en even kunt ontspannen. Dus dat scherm kwam er ook."

Protheses

Verbruggen is dankbaar dat het Prinses Wilhelmina Fonds uit diverse hoeken wordt ondersteund. Ook voor een prothese kan bij het fonds worden aangeklopt. "Dat was in het begin een beetje improviseren. We hadden destijds een aantal dames die gezellig bij de koffie protheses maakte, tegenwoordig bestellen we die uit het buitenland en hebben we er een grote afdeling voor. We hebben nu onder meer zwemprotheses voor dames bij wie een borst is geamputeerd. Als iemand een rolstoel of een speciaal bed nodig heeft, kunnen wij daarin voorzien." Het Prinses Wilhelmina Fonds zorgt ook voor vervoer. "Als mensen naar therapie, radiotherapie of naar onze locatie moeten en zij hebben geen geld om vervoer te betalen, dan zorgen wij daar voor.

65 jaar

Voorzitter van het Prinses Wilhelmina Fonds Yvonne Verbruggen.

Voor patiënten die op krachten moeten komen stellen wij voedselpakketten beschikbaar. Daarnaast wordt recreatietherapie gegeven, dus je kunt je opgeven voor een clubje voor bijvoorbeeld handenarbeid of iets anders.” Door een psycholoog werd een programma samengesteld ter ondersteuning van kankerpatiënten. “Een belangrijk punt in het programma was bewegingstherapie, dus je begrijpt dat dat ook een onderdeel is waarin wij kunnen voorzien.”
Op de vraag met welke soort kanker het fonds het meeste wordt geconfronteerd antwoordt Verbruggen: “Ja, dat is toch prostaat- en borstkanker en het aantal gevallen is de laatste jaren fors toegenomen. Zeker bij borstkanker zie je dat ook de leeftijd verschuift. Meer jongere vrouwen krijgen de diagnose, helaas.”

Ride of the Roses

September is altijd de collectemaand voor het Prinses Wilhelmina Fonds en in die maand wordt een groot deel van het benodigde geld binnengehaald, met niet in de laatste plaats ondersteuning door de Ride for the Roses. “Kennissen van ons keken eens in de boeken en kwamen tot de conclusie dat er meer geld moest binnenkomen. Er werd besloten een groot sportevenement op touw te zetten en dat werd dus de inmiddels zeer bekende Ride for the Roses. Inmiddels is dat alweer elf jaar geleden. In het begin waren we wat voorzichtig met onze hoop, maar al snel bleek dat we die voorzichtigheid overboord konden gooien. De eerste ‘Ride’ bracht maar liefst vijftigduizend gulden op. Wauw!”

Grote sponsor

In 2014 kon het fonds zich verheugen op een bedrag dat tussen de twee en drie ton lag. Verbruggen is zichtbaar in de wolken met dit resultaat. Een andere hoofdsponsor is de MCB. “Wij huren het hele pand op Scharloo van de MCB voor één gulden per jaar! En er hoeft maar iets te zijn, lekkage bijvoorbeeld en zij zorgen zonder morren voor hulp en herstel. Tevens betalen zij de Aqualectra-rekening voor ons. Geweldig natuurlijk want dit scheelt echt heel veel geld.” Naast de twee genoemde sponsors krijgt het fonds ook steun uit het bedrijfsleven en particulieren. Er wordt niet veel aan marketing gedaan en dat heeft een reden. Verbruggen legt dit even uit. “We krijgen weleens te horen dat we zo weinig aan advertenties of iets dergelijks doen. Maar wij willen elke stuiver die we binnenkrijgen aan de patiënten besteden. Vergeet bovendien niet dat we dertien betaalde krachten in dienst hebben. Dat zijn bijna allemaal sociaal werkers, de officemanager, de vervoerders voor dagelijks patiëntenvervoer, een bode, een schoonmaakster en de persoon die het recreatiecentrum runt. Natuurlijk wordt het bestuur niet betaald, dat is vrijwilligerswerk.”
In verband met het jubileum zijn er gedurende het jaar wat kleinere evenementen georganiseerd waar ook kinderen bij betrokken waren. Verder werd er op Moederdag een toneelstuk opgevoerd, speciaal voor moeders die aan kanker lijden. In het gebouw van het Prinses Wilhelmina Fonds op Scharloo, vindt een foto-expositie plaats van Ellen Spijkstra, van oorsprong beeldhouwer maar volgens Verbruggen ‘een geweldig artieste’. Zij maakte een fotoreportage van vrouwen met borstkanker. Op 10 november wordt een oecumenische dienst in de kerk van Brievengat gehouden, waarbij eenieder, ongeacht geloof, van harte is uitgenodigd. Voor een selecte groep genodigden zal op 14 november een speciale award worden uitgereikt aan prof. Bob Pinedo, een welbekend kankerspecialist. “Hij weet er van hoor, dus dat mag vermeld worden. Maar hoe de award heet vertel ik nog niet”, lacht Verbruggen. De jubileumdag zelf, 16 november, wordt groots gevierd in het WTC. Vanaf 08.00 uur is iedereen welkom op een symposium ‘Kanker, gisteren, vandaag en morgen’. Maar liefst vijftien sprekers maken hun opwachting, elk vanuit hun eigen vakgebied. Een paar namen zijn Scheper, Capello, Ansano, Wieske, Samson. Het symposium zal worden afgesloten door Bob Pinedo.

Met betrekking tot de toekomstvisie van het fonds heeft Verbruggen een lange wensenlijst: “Om te beginnen hoop ik natuurlijk vurig dat het aantal kankerpatiënten afneemt! Verder streven we naar diverse verbeteringen. We zien graag onze organisatie als overkoepelend orgaan van alle instellingen die zich bezighouden met kanker, maar met een goede verstandhouding tussen de partners moet dat lukken. We willen ook graag, in samenwering met specialisten en instanties, een kankerregistratiesysteem opzetten in de aanzet tot het vervaardigen van statistieken. En ja, het opzetten van een systeem op het gebied van reïntegratie van kankerpatiënten op de werkvloer en op sociaal gebied lijkt me ook geen overbodige luxe. Ik denk dat het ook belangrijk is de speciale opvang voor onze kankerpatiëntjes, wanneer zij terug komen van hun behandeling in het buitenland, te verbeteren.” Ze denkt even na en komt met nog meer in haar ogen onontbeerlijke verbeterpunten. “Online contact met cliënten, het opzetten van een stagesysteem. Ik vind ook dat, wanneer kanker als chronische ziekte wordt vastgesteld erop wordt toegezien dat de wetten worden aangepast. Met name bij verzekeringen, net zoals bij andere chronische ziekten. Ben ik nog iets vergeten? Oh ja, werken aan een partnership-systeem met bedrijven om het voortbestaan van het fonds te garanderen.”

Als laatste wil Verbruggen vermeld hebben dat dankzij de steun van de gemeenschap, het Prinses Wilhelmina Fonds zoveel terug kan doen voor degenen die dit nodig hebben gedurende de ziekte kanker. Bij deze.

Met passie worstelen voor

Radijs, wortelen en spekbonen. Het zijn groenten die niet op Curaçao voorkomen, tenzij ze speciaal gekweekt zijn. En dat is precies wat Aishel Marchena wil doen: groenten kweken die niet veel op het eiland voorkomen en dan nog ecologisch ook. Maar ze wil meer. Op haar plantage in Zuurzak teelt de Curaçaose landbouwster ook allerlei andere groentes en fruit. Ze zit nog in een experimentele fase, maar in augustus verwacht ze een eerste oogst.

Tekst: **Judice Ledeboer** Foto: **Ken Wong**

"Ik ben helemaal verliefd op dit stuk land", zegt ze. "Ik ben hier tot 's avonds laat te vinden. Het is hier zo stil, zo mooi. Maar ik moet er wel hard werken." En daar deinst ze niet voor terug, want al meer dan twee jaar graaft, spit, schoffelt, timmert, plant en oogst Marchena op haar stuk grond waar ze groenten- en vruchtenzaden uit alle delen van de wereld in de droge grond stopt en met liefde verzorgt.

"Ik ben nog aan het experimenteren en soms lukt het niet, maar kijk, hier heb ik een slasoort uit Japan. Een kennis nam zaad voor me mee en het zaad is uitgekomen." De Curaçaose kweekt diverse bananensoorten, uit Venezuela, Filippijnen, Peru, Santo Domingo en Colombia. En als ze zelf naar het buitenland gaat verzamelt ze zaden uit de landen die ze bezoekt en laat ze die ontkiemen en tot bloei komen. Soms lukt het, soms lukt het ook niet.
De zichzelf ontwikkelde landbouwster is geboren en getogen op Curaçao. Ze groeide op in een gezin van vier kinderen, waar zij de tweede was. Al op jonge leeftijd, ze was pas zes, overleed haar vader ten gevolge van een auto-ongeluk. Marchena zegt dat dat haar 'hard' heeft gemaakt. Haar moeder hertrouwde, kreeg nog twee kinderen en Marchena kijkt terug op een liefdevolle jeugd, waar ze alle ruimte had om te dromen. En ze had één droom: ze wilde een stuk land hebben om aan landbouw te doen. "Ik was altijd degene die in de tuin bezig was. Ik maakte schoon, ik plantte, ik was bezig met de chapi (Curaçaose schoffel). Ik plantte okra, zoete aardappel en tomaten. En ik plantte kabeljauw toen ik 4 jaar was. Ik hield van bakkeljouw en dacht dat als je dat in de grond stopte dat er dan een plant kwam. En er kwam een plant. Niet van de bakkeljouw natuurlijk, het was gewoon onkruid dat daar groeide", vertelt ze lachend. "Niet opschrijven, want dan vinden mensen me stom. Mijn broers en zussen plagen me er nog steeds mee", zegt ze nog. Maar dom is ze allerminst, want ze weet alles van planten en de natuur van Curaçao. Dat moet ook wel als je aan ecologische landbouw wilt doen, dus zonder gifstoffen wilt verbouwen.
Het terrein is ruim drie hectare groot en een groot deel heeft ze al beplant. Het stuk land ligt echter in een kom waardoor delen van het terrein, als het flink regent, niet te gebruiken zijn omdat het volledig onder water loopt en het water stroomt er niet goed weg. Als ze zover is wil ze kanaaltjes graven om het water goed te laten weglopen, maar haar financiën laten dat op dit moment niet toe. De meeste bomen, planten en struiken zijn nu op de hoger gelegen delen geplant, zodat deze niet te veel lijden als er veel regen valt. Er is een grote put op het terrein waar volop water in zit en dat water gebruikt ze in drogere tijden. Een volledig geautomatiseerd dripsysteem bewatert de planten automatisch en het resultaat mag er zijn. De bomen, planten en struiken, waarvan een groot deel in de volle zon staat, groeit en bloeit uitbundig.
Marchena is bezig om grote stukken terrein te overkappen met schaduwgaas, zodat de zon niet zo fel meer op de gewassen schijnt, maar om alles te overkappen wacht ze tot er opbrengsten zijn uit de plantage. Marchena stopt iedere cent die ze verdient in de plantage. Dit jaar heeft ze een bijzonder grote strop gehad omdat de waterpomp was gestolen. En zonder pomp gaan al haar planten dood. Dus moest er met spoed een nieuwe pomp komen. Zo heeft ze continu haar prioriteiten wat financiën, maar ook wat werkzaamheden betreft.

"Ik ben helemaal verliefd op dit stuk land"

Ezel- en koeienmest

Om de grond te bemesten gebruikt Marchena ezel- en koeienmest. Ezelmest is minder zuur dan mest van koeien of paarden en beter voor de planten. Op het terrein staan achter een hek twee ezels. Ze heeft ook twee honden die het terrein moeten beschermen tegen ongewenste gasten en om de leguanen en konijnen weg te jagen, want die vreten veel planten op. Veel beplante stukken moeten nog omheind worden en daarom hebben de leguanen overdag en de konijnen gedurende de nacht nog vrij spel, maar de honden zijn waaks en doen hun best om hun baasje te helpen. Ze jagen de leguanen en konijnen weg.
De wens van Marchena om groenten en fruit te kweken die niet inheems zijn is er omdat de meeste boeren volgens haar allemaal hetzelfde verbouwen. "En dan kom ik met mijn komkommers en dan zeggen de supermarkten dat ze die al hebben." Eigenlijk wil ze vooral aan restaurants gaan verkopen en daar ziet Marchena een markt, ook omdat ze alles ecologisch kweekt. "Ik gebruik totaal geen giftige bestrijdingsmiddelen", zegt ze. Dat ze aan onkruid- en ongediertebestrijding moet doen is duidelijk, maar dat doet ze door gebruik te maken van natuurlijke middelen. Zo valt ze de natuur aan met de natuur. Ze gebruikt yerbe hole, een inheems kruid dat ziektes van planten weghoudt, neem-olie dat heel organisch is, maïsmeel tegen de mieren, en een mengsel van moringa en neem dat een goede natuurlijke pesticide is. Volgens haar werken deze natuurlijke middelen heel goed, maar gaat het kweken wel trager. Ze heeft echter een engelengeduld en een enorme portie doorzettingsvermogen, want ze blijft het volhouden met de kweek van planten en kruiden. "We nemen ook risico's en ik heb meegemaakt dat mijn helper huilend bij de planten stond die allemaal in één nacht waren opgegeten", vertelt ze.
Ze heeft hulp van een man uit de buurt die haar helpt met zware werkzaamheden. Lopend tussen de bananenbomen ziet ze dat er takken zijn afgebroken door de grote trossen bananen die rijp zijn voor de pluk. "Hij moet snel komen", zegt ze. "Er is veel te doen en ik kan het niet allemaal alleen." Arbeidskrachten zijn de hoogste kosten, zegt ze. "Ik heb hier pure mankracht nodig, maar ik kan het nog niet betalen, dus doe ik bijna alles zelf." Ze heeft ook vriendinnen die haar soms komen helpen.
Het werk van landbouwer wordt zwaarder gemaakt door de vele diefstallen die er plaatsvinden. Volgens Marchena wordt daar veel over geklaagd, maar er wordt niets aan gedaan.

gifvrij groente en fruit

De boeren moeten hun terreinen zelf goed omheinen en beschermen. Boeren krijgen op het eiland geen subsidie. “Men wil meer landbouw op Curaçao, maar dan moeten de landbouwers wel geholpen worden. Voor kleine boeren wordt er niets gedaan. Het is zwaar werk en het levert niet veel op.”

Nog een droom

Marchena had dan wel de droom ooit een eigen stuk landbouwgrond te kunnen bewerken, maar ze studeerde in Nederland waar ze het praktijkdiploma boekhouden behaalde, bedrijfsstatistiek en marketing studeerde. Haar liefde voor de landbouw bleef en daarom deed ze ook opleidingen in de tuinarchitectuur en met die kennis realiseert ze nu haar grootste droom. “Ik heb echter nog een droom”, vervolgt ze. “Ik wil iets doen voor arme kinderen op Curaçao. Ik wil wel dat het geld goed besteed wordt, dus wil ik zelf iets gaan opzetten, maar eerst moet deze plantage geld gaan opbrengen.”

Ze wil eerst de plantage ‘operationeel’ hebben en daar gaat op het moment de meeste aandacht naar uit. Onder een groep bomen op het terrein staan wat oude tuinstoelen en halve plastic tonnen met allerlei jonge plantjes zoals anijs, tijm, turmeric, oregano, diverse soorten mint en tomaten. Ze kweekt ook gember, zoete aardappel en diverse Surinaamse groenten zoals bitanwiri, gomawiri, sopropo en amsoi. Langs het hoofdpad op de plantage staat een rij moringabomen, de wonderboom met die lange peulen. De bladeren van de moringa gebruikt Marchena om een natuurlijke pesticide van te maken. Op een hoger deel van de plantage heeft Marchena allemaal vruchtbomen geplant waaronder 40 citroenbomen. Ze vertelt dat er niet veel citroenbomen op Curaçao zijn door een ziekte die in het verleden de bomen aantastte. Ze hoopt dat deze citroenbomen het redden en dan wil ze er meer gaan planten. “En hier heb ik sinaasappelbomen.” Ze wijst naar een paar lage bomen waar grote groene sinaasappelen aan hangen.

Ze weet dat Curaçao niet het ideale klimaat voor deze citrusvruchten heeft, maar ze wil het kweken gewoon proberen. Andere bomen die er groeien zijn kokospalmen, papaja-, mango- , mispel-, guaba- en shimarukubomen. Elke plek voor de bomen is zorgvuldig uitgekozen. “Als je landbouw wilt bedrijven moet je eerst een landbouwstructuur vinden.” De structuur voor alle bomen, struiken en planten is er nu. De zon is er en er is genoeg water, maar dat is niet genoeg om gewassen te kweken. Het is de hand van de meester en vooral de intentie en liefde die het doen.

> “Er is veel vraag naar organisch geteelde groenten en fruit”

De intentie is duidelijk: gezonde groenten en vruchten die zonder gifstoffen kunnen groeien. Marchena: “Er is veel vraag naar organisch geteelde groenten en fruit. Ik hoop op deze manier te kunnen bijdragen aan een gezondere samenleving.” En terwijl ze dat zegt duwt ze me twee prachtige papaja’s in de hand. “Je kunt ze morgen eten, dan zijn ze goed rijp.”

Marchena moet verder. Er is nog veel werk te doen. Ze heeft net nieuwe platen gekocht om een afscheiding te maken tegen de leguanen en konijnen. Oude afgedankte bouwmaterialen kan ze goed gebruiken om meer afrasteringen te maken, Ze hoopt een voortrekkersrol te kunnen spelen in het meer organisch kweken en is in gesprek met diverse instanties om meer aandacht te geven aan de boeren die met hart en ziel op het land werken, groenten en vruchten produceren van eigen bodem zodat Curaçao niet afhankelijk is van import van landbouwproducten. En om te benadrukken dat ze alles doet zonder gifstoffen zegt ze: “Hoe kan je controleren wat je eet? Dat kan je niet. Ik weet in ieder geval dat wat ik eet zonder gifstoffen is, want ik eet van de plantage.”

Belastingdruk voor werknemers ABC-eilanden

Werknemer ongehuwd zonder kinderen

	Aruba	Bonaire	Curaçao	Aruba	Bonaire	Curaçao
Bruto	50,000	50,000	50,000	150,000	150,000	150,000
AOV/AWW	2,115		3,218	3,825		6,500
AZV	1,222			2,210		
AVBZ			743			2,243
BVZ			1,568			3,485
Pensioen	1,500			4,500		
LB	2,433 -	8,728 -	5,061 -	32,774 -	39,118 -	40,511 -
Netto	42,730	41,272	39,410	106,691	110,882	97,261

Werknemer gehuwd alleenverdiener met 1 kind < 12 jaar

	Aruba	Bonaire	Curaçao	Aruba	Bonaire	Curaçao
Bruto	50,000	50,000	50,000	150,000	150,000	150,000
AOV/AWW	2,115		3,218	3,825		6,500
AZV	1,222			2,210		
AVBZ			743			2,243
BVZ			1,568			3,458
Pensioen	1,500			4,500		
LB	2,205 -	7,919 -	3,656 -	30,752 -	38,308 -	39,106 -
Netto	42,958	42,081	40,815	108,713	111,692	98,666

Werknemers op Aruba, Bonaire en Curaçao hebben te maken met heffing van loonbelasting en premies. Ook kennen de ABC-eilanden een verplichte vorm van ziektekostenverzekering die van de overheid moet worden afgenomen. Op Aruba bestaat als enige van de eilanden een verplichte pensioenregeling voor werknemers. Daarnaast bestaat er op de ABC-eilanden een bonte verzameling van premies.

Tekst: **Lennart Huijsen en Nicole Duyvelshoff**

Sommige premies zijn alleen voor rekening van de werkgever. Ook zijn er premies die voor een deel ten laste van de werkgever en voor een deel ten laste van de werknemer komen. De premies die op de ABC-eilanden worden geheven verschillen per eiland. Dit maakt het vergelijken lastig. Voor de werknemer is voornamelijk van belang wat hij/zij netto overhoudt.
In de twee tabellen kunt u zien wat de werknemer netto overhoudt op Aruba, Bonaire en Curaçao. Er is gekozen voor twee verschillende werknemers. De eerste werknemer is ongehuwd en heeft geen kinderen. De tweede werknemer is gehuwd, alleenverdiener en heeft 1 kind. Het kind is jonger dan 12 jaar. Beide werknemers hebben twee verschillende inkomens, namelijk 50.000 gulden en 150.000 gulden.

Aruba

Op Aruba is het toptarief voor de loonbelasting en inkomstenbelasting 58,95 procent. De premies voor de AOV/AWW (Algemene Ouderdomsverzekering en Algemene Weduwen- en wezenverzekering) bedragen 14,5 procent tot een maximum inkomen van 85.000 gulden. Hiervan is 10 procent voor rekening van de werkgever en 4,5 procent voor rekening van de werknemer. De premie voor de AZV (Algemene ziektekostenverzekering) bedraagt 11,5 procent tot een maximum inkomen van 85.000 gulden. Hiervan is 8,9 procent voor rekening van de werkgever en 2,6 procent voor rekening van de werknemer. Per 1 januari 2012 is de Landsverordening Algemeen Pensioen in werking getreden. Per 1 januari 2014 bedraagt de premie 3 procent van het inkomen voor zowel de werknemer als de werkgever. Daarnaast dient de werkgever een premie van 0,25 procent tot 2,5 procent tot een maximum inkomen van 54.600 gulden voor de OV (Ongevallenverzekering) te betalen. De premie is afhankelijk van de gevarenklasse van het beroep. Ook dient de werkgever tot inkomens van 54.600 gulden 1,9 procent premie ZV (Ziekteverzekering) te betalen. Tot slot dient de werkgever nog 40 gulden Cessantia per werknemer per jaar te betalen.
Per 1 januari 2015 zal de AOV premie met 1 procent worden verhoogd (0,5 procent werknemer en 0,5 procent werkgever).

Bonaire

Bonaire heeft samen met de eilanden St. Eustatius en Saba eenzelfde belastingstelsel. Bonaire heeft een gecombineerd tarief voor de loonbelasting en de premies. Dit tarief bedraagt 30,4 procent. Bij hoge inkomens vanaf zo'n 480,000 gulden wordt dit tarief 35,4 procent. Bonaire kent ook een verplichte ziektekostenverzekering. De premie bedraagt 16,1 procent en dient door de werkgever te worden betaald. Er is geen maximum inkomen waarover de premie zorgverzekering wordt geheven. Verder kent Bonaire een heffing ten laste van de werkgever van 2,3 procent van het inkomen. Dit betreft een heffing voor de OV (Ongevallenverzekering), ZV (Ziekteverzekering) en Cessantia.

Curaçao

Op Curaçao bedraagt het toptarief voor de loonbelasting en inkomstenbelasting 49 procent. De premies voor de AOV/AWW (Algemene Ouderdomsverzekering en Algemene Weduwen- en wezenverzekering) bedragen 16 procent tot een maximum inkomen van 100.000 gulden. Hiervan is 9,5 procent voor rekening van de werkgever en 6,5 procent voor rekening van de werknemer. De werknemer betaalt 1 procent extra premie voor inkomen boven de 100.000 gulden. De premie voor de AVBZ (Algemene verzekering bijzondere ziektekosten) bedraagt 2 procent, waarvan 0,5 procent voor rekening van de werkgever en 1,5 procent voor rekening van de werknemer. De AVBZ premie wordt geheven tot een maximum inkomen van 444,204 gulden. Ook kent Curaçao een premie van 0,5 tot 5 procent voor de OV (Ongevallenverzekering), afhankelijk van de gevarenklasse van het beroep. De premie OV is verschuldigd tot het bedrag van de loongrens van 62,852 gulden. Voor inkomens beneden de loongrens van 62,852 gulden dient de werkgever 1,9 procent premie ZV (Ziekteverzekering) te betalen. Op Curaçao is per 1 november 2014 de BVZ (Basisverzekering ziektekosten) gewijzigd. Per 1 november 2014 bedraagt de premie 13 procent tot een maximum inkomen van 150.000 gulden. Hiervan is 9 procent voor rekening van de werkgever en 4 procent voor rekening van de werknemer. Dit betekent derhalve een maximum premie BVZ op jaarbasis van bijna twintigduizend gulden. Verder dient de werkgever nog 40 gulden Cessantia per werknemer per jaar te betalen.

Uit de tabellen komt naar voren dat het nettoloon voor de werknemer op Curaçao substantieel lager is dan dat op Aruba en Bonaire.

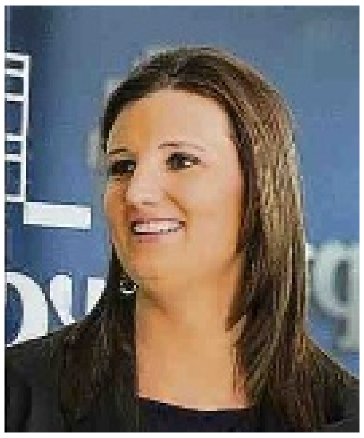

Mr Lennart Huijsen en Nicole Duyvelshoff zijn werkzaam bij PricewaterhouseCoopers Curaçao als belastingadviseurs. In deze rubriek wordt over diverse fiscale onderwerpen geschreven.

Andere auteur

Het artikel dat vorige week in deze rubriek verscheen onder de titel 'Wijzigingen in het verzekeringsrecht op komst', was niet van de hand van Misha Bemer, partner bij HBN Law op Aruba, die abusievelijk als auteur vermeld stond, maar van Eline J.M. Lotter Homan die aan hetzelfde kantoor is verbonden als advocaat. Lotter Homan is specialist op het gebied van verzekerings- en aansprakelijkheidsrecht.

Too little, too late

Ik ben en voel mij de laatste tijd nog al eens een beetje, laat ik zeggen, ongeduldig, geïrriteerd, onbegrepen af en toe, en vooral geen begrip voor alweer een situatie waarvan ik letterlijk niet besnap hoe het toch kán. Hoe het toch zo kan zijn dat een ondernemer, bedrijf of organisatie maar niet doorpakt, maar bezig blijft met de dingen te doen die ze altijd al zo doen en altijd al zo hebben gedaan.

Tekst: **Marcel Truyens**

Dingen wel willen veranderen, maar het niet doen. Om redenen van te druk, of geen geld. Wel moeten maar niet kunnen. Er kwam iets tussen, of de urgentie is verdwenen en het heeft nu even geen prioriteit. Of nog een leuke, 'er is geen focus'.

Ik schrijf dit bijna letterlijk van me af omdat het zo frustrerend is. Ik wordt door de bank genomen om twee redenen benaderd: of er is een probleem, of er is een kans.

Of het nu over oplossen of benutten gaat, maakt mij niet uit. In de praktijk komt het altijd weer neer op analyseren, kansen, bedreigingen, sterktes en zwaktes. identificeren en opties genereren. Vandaar gaan we naar een positionering, een propositie en dat vertalen we dan veelal in pakkende communicatie. Iedereen met iets meer dan lts-zwakstroom kent dit riedeltje uit zijn hoofd. Toch zijn er maar weinig ondernemers, zetbazen of managers die het riedeltje in de praktijk kunnen brengen. Dat heeft te maken met een aantal factoren die ik voor het gemak altijd maar weer terugbreng tot kunde, kennis en kunst. De eerste en belangrijkste factor is dat men zelf te diep in de organisatie zit, te dicht op de branche en niet door de ogen van de afnemer kan kijken. Alles is inside-out en de concentratie ligt op de concurrent. Men kan slechts met grote moeite kritisch naar de eigen organisatie kijken, is vooral bezig met de dagelijkse beslommeringen, brandjes blussen of met managen, whatever that may be. Geen afstand tot de organisatie en een te grote afstand tot 'de markt'.
Een tweede factor is dat men denkt het wel zelf te kunnen, maar het niet doet omdat de organisatie er toch niets mee kan, er niets van snapt of zelfs saboteert of, en deze is legendarisch, er is geen tijd voor. De waarheid is vaak dat men de diepere gedachten achter de prachtige woorden van het 'riedeltje' niet doorgrondt of bij gebrek aan kennis en/of informatie de meest basale vragen niet kan beantwoorden.
Een derde factor is de latente angst voor gebrek aan draagvlak binnen de eigen organisatie. Verandering en vernieuwing worden intern vaak geassocieerd met bedreiging en extra werk. En dat is het laatste dat een manager aan de broek wil krijgen. Niet van de medewerkers, niet van de directie en niet van de aandeelhouder. Het verstoort de rust en orde. Het resultaat is dat er in de meeste gevallen helemaal niets veranderd. Of te weinig. Of te laat. Kansen blijven onbenut en bedreigingen worden groter.
Begin november was er de zoveelste noodkreet van de VBC: 'De economie is de recessie voorbij, en verkeert nu in een depressie', schreef men in een brandbrief aan de regering. En misschien zit daar dan de kern van mijn frustratie. Waarom jammert het bedrijfsleven richting overheid terwijl het zelf juist zoveel kansen laat liggen? Waarom zeurt het aan de kop van de regering terwijl men eigenlijk wars is van elke overheidsbemoeienis? Waarom pakt men zelf niet door?

In april vorig jaar schreef ik onder de titel 'deliver on the job' een 'stukkie' over hoe slecht bedrijven en overheidsinstanties functioneren. Het ging toen over lullige dingen als wie verkoopt er schoenveters en horlogebandjes. Die heb ik uiteindelijk in een Nederlandse webwinkel gekocht. Is er iets verbeterd? Geen donder. Hoewel… er is nu iets als dutchshoppingonline.com waar u bij een aantal grote Nederlandse retailers naar hartenlust online kunt shoppen, met uw lokale creditcard betaalt en na een week of drie liggen uw Ha-en-eM-metjes keurig geïmporteerd en wel voor u klaar. Er is dus een slimmerd in een gat gesprongen en ik hoor de lokale retail al kreunen terwijl de VBC ongetwijfeld een volgende brandbrief aan het schrijven zal zijn. Want reken erop dat een groot aantal mensen de Curaçaose schoenenwinkels en kledingzaken links laat liggen en de uitverkoophoek op de site van de Bijenkorf of de Hema verkiest. En zo kan ook die leuke, spotgoedkope lamp van Ikea nog wel eens een grote hit worden. Of het complete assortiment van bol.com. Ik moet nog eens uitzoeken wat dutchshoppingonline.com precies aan kosten in rekening brengt, maar het feit alleen al dat het er überhaupt is, maakt mij - en zo te horen een groot aantal anderen - erg blij.
Terwijl wereldwijd het bedrijfsleven innoveert met de snelheid van het licht en de Curaçaose internetinfrastructuur tot de snelste in zijn klasse behoort, moddert - de goeden daargelaten - het lokale bedrijfsleven voort: Als rijdend op een oude fiets op de snelweg komt het nauwelijks vooruit en wordt het links en rechts ingehaald door modern verkeer. De ironie wil dat men dat niet eens in de gaten lijkt te hebben. Men heeft vooral oog voor de anderen die op net zo'n oude fiets aan het zwoegen zijn.

Om redenen van vertrouwelijkheid kunnen namen, producten, markten en feitelijke omstandigheden anders zijn benoemd dan in de realiteit het geval was.

Marcel Truyens is senior marketing en communicatieconsultant bij Liquid Soul te Curaçao.
E | marcel1963@mac.com

Moe op het werk: drink een glas water

Iedereen weet dat we voldoende water moeten drinken om ons lichaam en de hersens gezond te houden. Water is een vitaal voedingsmiddel. Toch vergeten veel mensen te drinken en krijgen ze fysieke reacties die ze niet koppelen aan een tekort aan water in het lichaam. Mensen voelen zich moe en krijgen hoofdpijn, puur door een tekort aan water.

Tekst: **Judice Ledeboer**

Als je geen dorst hebt wil dat nog niet zeggen dat je lichaam geen behoefte heeft aan water. Het lichaam gaat zelfs vocht vasthouden als je niet voldoende water drinkt en hierdoor kan men dikke benen, voeten en armen krijgen. Zelfs de behoefte om te plassen wordt minder. De afvalstoffen kunnen het lichaam niet uit en dan ontstaat er moeheid en hoofdpijn. Uit een onderzoek in 2013 van de Universiteit van East London kwam naar voren dat het drinken van water een positieve invloed heeft op de reactiesnelheid van mensen. Na het drinken van een glas water reageren mensen tot 14 procent sneller bij een cognitieve taak. Het effect is het sterkste bij mensen die veel dorst hebben. Ook je organen, spieren, huid en je bloed varen er wel bij als je voldoende water drinkt. Sterker nog; wanneer je bloed meer water verliest dan het binnen krijgt ben je al aan het uitdrogen. En dat gaat sneller dan je denkt. Op het moment dat je dorst krijgt ben je al in het eerste stadium van uitdroging beland. Direct merkbare effecten zijn dan: vermoeidheid, slordig werk, verwarring, een licht ontvlambaar humeur en een haperend kortetermijngeheugen. Kortom: je productiviteit neemt af wanneer je te weinig water drinkt.

Maar hoe weet iemand wanneer hij een tekort aan water heeft? Dr. Batmanghelidj, die baanbrekend wetenschappelijk onderzoek deed naar de rol van water in het lichaam zegt dat iedereen zelf verantwoordelijk is voor de inname van water en bij symptomen als een droge mond, honger, vermoeidheid, spierpijn, duizeligheid, depressieve gevoelens, angsten, te snelle hartslag of misselijkheid en gekleurde urine (normaal gesproken is urine kleurloos) is het drinken van één of twee glazen water een goede eerste stap om de fysieke ongemakken aan te pakken. Na tien minuten voelen de meesten zich al een stuk beter. Dr. Batmanghelidj noemt water 'het goedkoopste medicijn' dat er is.

Het belang van voldoende drinken wordt nog veel te weinig gezien. Veel mensen zijn er niet mee opgevoed en ook op scholen wordt er niet voldoende aandacht aan water drinken gegeven. In klaslokalen mogen leerlingen en studenten vaak geen consumpties gebruiken en ook niet drinken, maar dat drinken, en dan hebben we het over het drinken van water, zou toegestaan moeten worden. De Curaçaoënaar Roy Martina schreef het boek 'Water, een bron van vitaliteit'. Hij legt daarin uit dat water in het lichaam en de hersenen van groot belang is en dat de hersenen beter werken als er voldoende vocht in het lichaam en de hersenen is. Om goed te kunnen slapen zou iedereen voordat hij gaat slapen een glas water moeten drinken en 's nachts weer een glas.

Een veel gehoord excuus om niet meer water te drinken is dat mensen bang zijn dat ze teveel naar de wc moeten. Als het lichaam gedurende lange tijd uitgedroogd is geweest, dan kan het water niet meer efficiënt worden opgenomen. Het lichaam stoot het water dan af omdat het niet weet waar het voor nodig is. Na een tijdje raakt het lichaam echter gewend aan de waterinname en zal de aandrang om veelvuldig te plassen verdwijnen.

Levend in het Caribisch gebied waar de temperaturen hoog zijn en er veel getranspireerd wordt is het nodig om nog meer water te drinken dan men dikwijls ziet aanbevolen per dag: tussen de 1,5 en 2 liter per dag. Bij heftig transpireren, na sporten of zwaar fysiek werk, zal het lichaam om meer water vragen. Vruchtendrankjes, soda's, energiedranken en alcoholische dranken zijn geen dranken om het lichaam te voorzien van voldoende 'vocht' om het lichaam goed te laten functioneren. Er zit veel suiker in deze drankjes en dat zorgt ervoor dat de behoefte naar meer zoetigheid groter wordt. Het obesitasprobleem is daar onder meer het gevolg van.

Water is overal volop verkrijgbaar en ook in openbare gebouwen en bij bedrijven ziet men tegenwoordig vaak watermachines staan. Toch komt het nog heel veel voor dat mensen op het werk te weinig water drinken en aan het eind van de dag doodmoe zijn. Tijdens gesprekken met werknemers hoorde ik excuses als 'ik denk er niet aan', 'ik heb geen dorst', 'ik heb geen tijd', als we spraken over de inname van water gedurende de werkdag. Maar op het bureau stonden wel vruchtendrankjes en/of soda's.

Mensen die te weinig water drinken en besluiten om er meer op te gaan letten moeten de waterinname rustig opbouwen. Een paar praktische adviezen: zet dagelijks de hoeveelheid waterbehoefte vast klaar in een glazen fles of kan. Aan het einde van de dag moet die fles of kan leeg zijn. Dan weet je dat je voldoende water binnen hebt gekregen. Ook het drinken van 1 of 2 glazen water aan het begin van de dag is een goede start, aangezien het lichaam na de nacht urenlang geen vocht heeft gehad. Als je uitgekeken raakt op water zouden een paar stukjes watermeloen of een schijfje limoen, of een paar plakjes komkommer toegevoegd kunnen worden.

Puzzels.

PRIJSPUZZEL

HORIZONTAAL:
1 blijvend, **4** behoeftigheid, **7** wortel, **10** uitmuntend, **11** deel van een schip, **12** koffie, **14** vaalgeel, **17** keukengerei, **19** ophitser, **21** zonder onderbreking, **23** schaakterm, **24** Internationaal Olympisch Comité, **25** grootmoeder, **26** buffelsoort, **27** bloem, **28** Palestijnse bevrijdingsorganisatie, **30** kleding, **31** rivier in Frankrijk, **33** verlichten, **36** het maken van een aftreksel, **39** gast, **40** gemalin van Iason, **42** nogmaals, **43** grassoort, **44** opsmuk, **45** duo, **46** aardappelgerecht, **47** onbesmet.

VERTICAAL:
1 in overvloed, **2** sprint, **3** balletrokje, **4** schriftelijk stuk, **5** zoogster, **6** bijgevolg, **7** de gezamenlijke journalisten, **8** muze van het minnedicht, **9** soort leer, **13** schouderbelegsel, **15** dochter van Minos, **16** insnijding, **18** Afrikaans land, **20** intiem, **22** kinderlijk, **28** gepeupel, **29** bezwaren, **31** rivier in Frankrijk, **32** doceren, **34** voormalig Perzië, **35** Arabische titel, **37** Indonesisch gerecht, **38** van U, **41** van het.

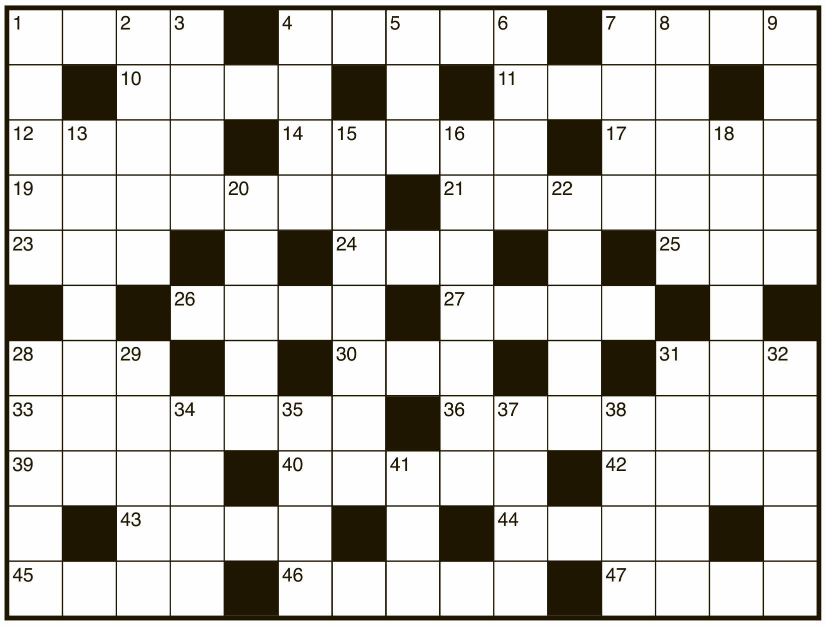

Uit de inzendingen van de Amigoe-puzzel van vorige week is als winnaar van de weekprijs van 25 gulden getrokken:

Linda Vrolijk
Mohikanenstraat 18
Aruba

Willem A. Mink
Kaya Bach 29
Curaçao

De winnaar kan zijn/haar prijs na identificatie ophalen op het kantoor van de Amigoe. Curacao: Kaya Fraterna di Skèrpènè z/n tot drie uur n.m. Aruba: Bilderdijkstraat 16-2 tijdens kantooruren. Bonaire: Shon Ma Carolina, Kaya Nikiboko Noord 18.

Oplossingen moeten zowel op Curaçao als Aruba zijn ingediend op woensdag voor 12:00 uur. Gelieve duidelijk op de enveloppe te vermelden: Amigoe-puzzel.
Vanuit Bonaire kan de oplossing gefaxt worden naar Curaçao: (00599-9) 767-4744.

ZWEEDSE PUZZEL

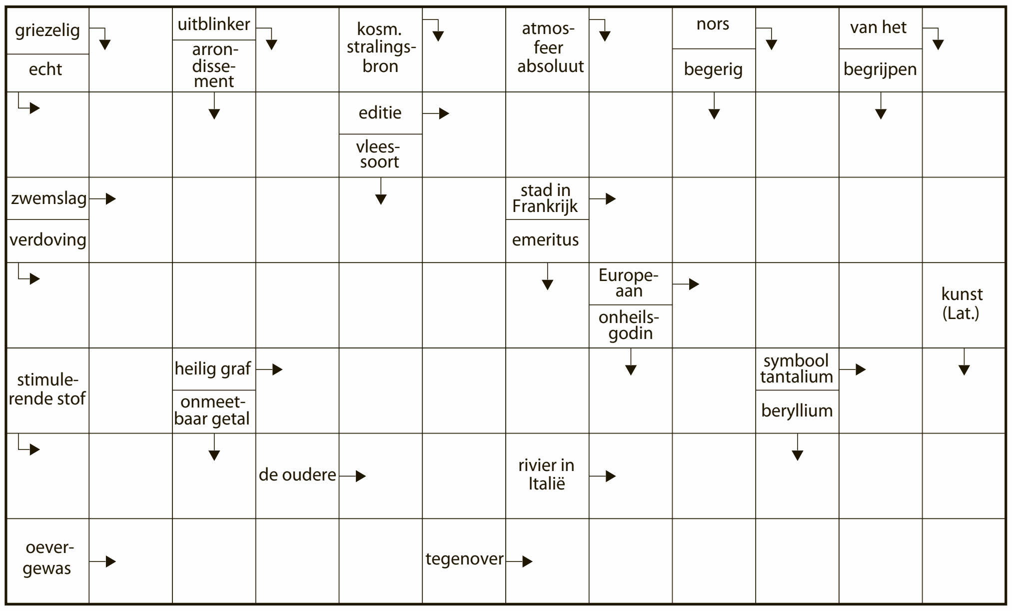

CRYPTOGRAM

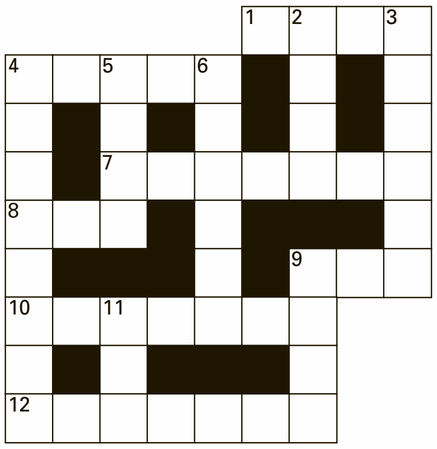

HORIZONTAAL:
1. Water in het meer (4); **4.** Draait heen en terug (5); **7.** Een knappe lokettiste brengt geld in het laatje! (7); **8.** Dat document is er nog niet zo lang (3); **9.** Hij is te goed om weer in de knoop te zitten (3); **10.** Een spits bits behandelen (7); **12.** Bundel om afscheid van te nemen (7).

VERTICAAL:
2. Hinderlijk zwaar om te dragen (4); **3.** Uitwas van een skelet (6); **4.** Onderstel van twee dieren (8); **5.** Hele belasting voor een hond (4); **6.** Van dat dier krijg je snel een hatelijke opmerking (6); **9.** Droevige schuit (4); **11.** Bij de geboorte in Engeland al een groot dier (3).

WOORDZOEKER

A	L	P	E	N	W	E	I	D	E	M	O	K
S	K	T	I	O	O	E	C	I	M	P	F	E
A	IJ	L	O	S	O	O	T	H	N	E	M	B
F	L	G	A	M	C	N	R	E	O	O	E	A
A	D	Z	E	W	E	H	L	D	O	P	R	B
R	L	T	E	R	A	A	A	R	V	L	U	U
I	E	E	E	I	T	A	L	F	N	I	O	T
P	R	F	N	E	L	L	I	L	T	C	N	S
A	E	O	B	I	I	B	A	E	A	H	T	K
R	W	F	N	R	L	A	O	S	R	T	Z	O
K	A	A	G	I	T	A	T	O	R	I	A	P
Z	P	A	S	S	E	R	N	P	T	N	G	S
B	E	E	T	K	R	IJ	G	E	N	G	L	T
M	E	E	Z	E	U	L	E	N	R	F	IJ	O
I	W	E	L	L	U	I	D	E	N	D	K	O
E	W	I	N	T	E	R	P	R	E	T	A	T

In deze mengelmoes van letters zijn al de onderstaande woorden verstopt. Streep alle woorden door. De resterende letters vormen dan regel voor regel van links naar rechts gelezen de oplossing van deze puzzel.

ADRENALINE
AFBETALEN
AGITATOR
ALLIN
ALPENWEIDE
BEEMD
BEETKRIJGEN
BUTSKOP
ECHOPUT
FEODAAL
FLESOPENER
GRILLROOM
INFLATIE
IRONIE
KEBAB
KOMEDIE
KOPSTOOT
LAATSTE
LAWAAIERIG
MEEZEULEN
NOORDVINK
ONTZAGLIJK
OPLICHTING
PASSER
PETEMOEI
REFERENTIE
SAFARIPARK
SCHAFT
WELLUIDEND
WERELDLIJK
WINTERPRET
ZEELT
ZEILBOOT

© Puzzelland/141115

SUDOKU

Schrijf alle cijfers 1 t/m 9 in alle verticale kolommen, alle horizontale rijen én in alle vierkantjes van 3 x 3 vakjes.

LIGHT

		3				6	7	4
7			6					3
	2		3		7			
	6			3			4	9
	3			8		7		
	8	2			1		6	
			1	9			2	8
4		8	7		5			
2		1					9	

HEAVY

	9							
						5	1	3
			5			7		
	4			9				
5				6	3			4
						2		
		3	1	4	6			
6			2	5				8
1								

OPLOSSINGEN VORIGE KEER

Light

3	7	8	1	6	2	5	9	4
6	9	1	8	5	4	2	3	7
5	4	2	3	9	7	6	1	8
2	6	3	7	4	9	8	5	1
7	8	4	5	3	1	9	6	2
1	5	9	2	8	6	7	4	3
9	2	5	4	1	8	3	7	6
4	3	7	6	2	5	1	8	9
8	1	6	9	7	3	4	2	5

Heavy

7	5	8	9	2	4	1	6	3
9	1	3	5	7	6	4	2	8
6	4	2	3	1	8	9	5	7
3	9	6	2	4	1	8	7	5
8	7	4	6	3	5	2	1	9
1	2	5	8	9	7	3	4	6
4	3	7	1	5	9	6	8	2
5	8	9	4	6	2	7	3	1
2	6	1	7	8	3	5	9	4

Cryptogram:
Horizontaal: 1. Shit; 4. genie; 7. oorzaak; 8. net; 9. aas; 10. tijdglas; 12. nakomen.
Verticaal: 2. Hola; 3. trekos; 4. granaten; 5. noot; 6. eervol; 9. Asen; 11. dok.
Woordzoeker:
VLOERTEGEL

Zweedse puzzel

	P		A		O		A		D		A
I	R	A	N		V	E	R	W	E	E	R
	A	R	I	D	E		M	A	A	N	D
D	A	G	M	A	R	S		A	L	T	
	T		O	R	A	T	O	R		R	I
W	A	L		T	L		R	O	K	E	N
	L	I	E	S		H	A	M	L	E	T

Prijspuzzel

E	T	H	I	E	K		S		T	O	S	S	E	N
	A		S	T	R	I	P	B	O	E	K		X	
	L	H	A	S	A		A		R	I	A	N	T	
S	P	A	R		A	T	L	A	S		I	E	R	S
T	A	N		V	L	A	K	G	O	M		G	A	T
R		D	O	G		N		A		E	M	A		O
O	L	V		A	F	G	E	V	E	N		T	E	L
P	A	A	R		R	O	G	E	R		P	I	T	A
	S	T	O	M	A		A		V	R	E	E	S	
	S		Z	O	M	E	R	W	E	E	R		E	
K	O	P	E	K	E		D		N	U	M	E	R	I

Oefenen met 'public speaking'

Bestemming Curaçao.

Naam: Danny van Delden

Komt uit: Delft, Nederland

Business or Pleasure: Business

Duur verblijf: 7 dagen

Verblijft bij: Familie te Sunset Heights

Wie de 28-jarige blonde-met-blauwe-ogen Danny voor het eerst ziet, zal hem automatisch in het Nederlands aanspreken met de gedachte dat hij geen Papiamentu verstaat. "Mijn achternaam is ook nog 'Van Delden'. Hollandser kan het niet", zegt Danny lachend. "Toch ben ik een rasechte yu'i Kórsou."

Tekst en foto: **Roxanne Martha**

Toen hij 16 was, verhuisde hij naar Nederland om te gaan studeren. Ook zijn moeder, twee broers en zus gingen mee. "Mijn moeder was toe aan een nieuw begin en Nederland leek een goede plek om opnieuw te beginnen."

Maar het noodlot sloeg toe. Danny's moeder werd ziek in Nederland en kwam te overlijden. "De jaren daarna zijn moeilijk geweest. We zijn goed door familie opgevangen, maar dat onze moeder er niet meer was, is voor ons allemaal emotioneel heel zwaar geweest. Mijn broers en zus zijn op een gegeven moment teruggegaan naar Curaçao en ik bleef in Nederland achter om toch te proberen iets van mijn leven te maken. Het was zwaar, maar ik heb me er goed doorheen geslagen."
Danny van Delden is nu op Curaçao om tijdens de Studie- en Beroepenmarkt informatie te geven over de Haagse Hogeschool. "Een vriendin van me werkt bij de Haagse Hogeschool en zij vertelde me dat ze op zoek waren naar iemand om deel uit te maken van de groep die naar Curaçao zou gaan om jongeren informatie te geven over de opleiding. Ze wilden graag iemand die hier vandaan komt, zodat het contact met de jongeren soepeler zou gaan. Zelf ben ik in 2011 afgestudeerd in de bedrijfseconomie aan de Haagse Hogeschool. De mogelijkheid om naar Curaçao te komen, heb ik met beide handen aangenomen. Het is altijd leuk om weer even op Curaçao te zijn. Maar de voornaamste reden dat ik mee wilde, was dat er een uitdaging in zit. Ik ben namelijk niet goed in het spreken voor een publiek en juist dat zou één van mijn taken zijn. Behalve op de Studie- en Beroepenmarkt zouden we ook een aantal scholen bezoeken om daar de leerlingen informatie te geven over de Haagse Hogeschool en over het leven als student in Nederland. Het was dus een mooie gelegenheid om mijn vaardigheid op het gebied van public speaking op te krikken."
Nog voordat de delegatie van de Haagse Hogeschool op Curaçao kwam, is deze eerst op Aruba geweest waar er ook een studie- en beroepenmarkt was georganiseerd. Ook daar hebben ze scholen bezocht om informatiesessies te geven. Tijdens het verblijf op Curaçao gaat de delegatie ook een dag op en neer naar Bonaire om daar met scholieren te praten. "Het is dus keihard werken", zegt Danny lachend. "Ik probeer tussendoor ontmoetingen met familie in te plannen."
Drie maanden geleden besloot hij zijn baan in Nederland op te zeggen. "Het was werk in de administratie. Tijdens mijn werk zag ik bijna niemand. Ik zat alleen op een kantoor en ik begon het contact met mensen te missen. Bovendien waren er voor mij geen groeimogelijkheden in het bedrijf. Tegen alle advies van vrienden en familie in, heb ik mijn baan opgezegd, zonder dat ik er iets anders voor in de plaats heb gevonden."
Van Delden is momenteel dus werkloos en zegt zichzelf tot december te geven om ander werk te vinden. Misschien een mooi moment om terug te keren naar 'dushi Kòrsou'? "Dat heb ik eerder geprobeerd. Ik ben in 2012 teruggekomen met de intentie om op Curaçao te wonen. Toen ben ik meer gekomen omdat mensen in mijn omgeving daarop aandrongen. Maar het bleek niet echt wat ik echt wilde. Het is toen ook niet goed gegaan en ik ben toen teruggegaan naar Nederland. Als ik nu weer zou komen, dan is het 100 procent mijn eigen overtuiging en wellicht leidt dat tot andere resultaten vergeleken met mijn terugkomst in 2012. Maar er zijn nog meer leuke mogelijkheden. Zo is er een mogelijkheid om tot je 30e een visum aan te vragen om in Australië te kunnen werken. Verder ben ik ook Spanje aan het overwegen. Ik weet het nog niet, maar mijn geboorteland blijft natuurlijk altijd een optie."